

Зоир Мамажонов

**ГУЛХАН
АТРОФИДА
ЎТИРГАНЛАР**

Ҳикоялар

Тошкент
Ғафур Ғулом номидаги
Адабиёт ва санъат нашриёти
1987

Ўз 2
М 23

М $\frac{4803010000 - 19}{М 352(04) - 87}$ 109 — 87

© Гафур Гулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1987 й.

НЕВАРАЛАР

Ҳаммаси боғдан ўт ошириб тушаётган Алиқулга кўзи тушиб қолганидан бошланди. Говмушни эслади. Шошганча уйига қайтди. Ток айрисида турган ўроқни оларкан, «Мамат чол индамасмикан?...» деб ўйланиб қолди. Сўнг, беихтиёр оғилхона томон юрди. Охурда ўтган кузда тоғаси Боботоғдан юборган сомон турганлигини кўрди.

Қиш бўйи шу сомон, томорқадан чиққан озроқ макка пояси билан кун кўрди сигир жонивор. Баҳор бошланиб, молларнинг оғзи кўкка тегди-ю, қуруқ хашакка қарамай қўйди.

У сим тўр тўсиқдан осонгина ошди. Бўйи баравар ўсиб ётган ўтларни ўришга тушди.

— Ҳе, нима қиляпсан?

Азим ўришдан тўхтади. Овоз келган томонга қарамади. Бу овоз боғ қоровули Мамат чолники эканлигини билган эди. Ўзини босиб, билаги билан пешона терларини артди. Сукут сақлади. Чолга муносиб жавоб қилиш учун сўз излади. Ниҳоят, беписанд оҳангда:

— Кўрмаяпсизми ўт олаётганимни?! — деди.

— Ишинг қизиқ-ку, бола? Боғни беэга дедингми?
— Ҳа, беэга дедим, хўш?
— Беэга дедим? Ишинг қизиқ-ку, бола? Йўқ, бундай гап кетмайди. Ҳукуматимизнинг ерида эгасиз нарса йўқ.

— Қўйинг бундай гапни! — Чолнинг гапни бўлди Азим. — Нима, боғ бир сизникими, хўш?

— Мен боғнинг эгасиман. Мен нима десам айтганим бўлади.

— Отангиздан қолган боғ йўқ!

— Отамдан қолган боғ бор!

— Бу боғда менинг ҳам ҳаққим бор.

— Ҳаққим бор? — Истеҳзоли кулди чол. — Ҳе, бола, бола! Биласанми сен қандай замонда яшаётганингни? Меросхўрлик ўтган замонда эди. Ҳаққи борлар хув мозорда дўмпайиб ётибди!

— Сен ўлмайсанми, сенданам қолмайдими бу боғ, хўш?..

— Сен ҳали сенлаяпсанми? — Зуғум қилиб келаётган Мамат чол боланинг бармоқлари ўроқ дастасини қаттиқ сиқаётганлигини, ранги оқариб, лаблари пир-пир учаётганлигини кўриб, ёқалашишга ботина олмади. Қўлида эса ҳеч нарсаи йўқ, ҳар кун олиб юрадиган таёғини ҳам унутиб қолдирган эди. Чол кетар экан, яна дўқ урди. — Агар замон кўтарганда, оғзи-бурнингдан қонингни келтирардим. Бурнингни бир ишқайин ажриққа ишқагандай, энангдан туғилганингга бир пушаймон бўл! Бригадирга бораман! Бригадир эшитмаса сельсоветга бораман! Боғнинг эгаси кимлиги билдираман! Хўш-хўш, деб жикирдаган тилларингни...

У Мамат чолнинг жазаваси тутишини билиб, боққа қадам босмас эди. Бугун негадир бир кирди — ўзиям билмайди. Бўлмаса бир боғлам ўт нима деган гап. Чолнинг ўғли Алиқул-ку кунни ўт ташиш билан кеч қилади. Йўқ, чол ўт олгани учун эмас, бошқа кеки

борлиги учун заҳрини сочди. Азимнинг ҳам чолда кеки бор.

...Қоронғи кеча. Эшик узилиб-узилиб, секин-секин тақиллади. Ички зулфининг шиқирлагани эшитилди. Онаси уйғонди. Лампа чироқнинг пилиги кўтарилиб, хона ёришганда, Азим эшик тирқишидан суқилган чўп таранг тортилган занжирли зулфин илгагини кўтаролмай, майишиб кетганини кўрди. Чўп дам пастга тушар, дам юқорига кўтарилар эди.

Онасининг ҳадиксираган овози эшитилди:

— Қимсан?

— Бақирма, Фотима, мен. Бир қара эшикдан, бир оғизгина гапим бор.

Бу... Мамат мўйлов эди. У вақтлар кекириб, қорини силаб, унча-мунча одамга гап бермай юарди. Ушанда онаси йиғлаган эди.

— Майли, мени оёқ ости қилмоқчи бўлган бўлсанг, сенгаям боққан балоси бордир. Улганларнинг арвоҳига топширдим. Яратганнинг борлиги рост бўлса, эшигимни қоққан қўлларинг синсин!..

Кейин, эртаси Азим панадан пойлаб туриб, уни роса тошбўрон қилган эди.

...У ўй-хаёллар билан Мамат чолнинг яна қандай можаро бошлаб келишини кутиб ўтирганида, Алиқул кўриниб қолди. Бир кўнгли у билан жанжаллашиб, аламлари хуморидан чиқай деди. Лекин Алиқулнинг қарашларида қандайдир бир хайрихоҳлик аломатларини кўрди.

— Ур, ошна, ўравер, — деди Алиқул қайишган оҳангда. — Бригадир отамга индаманг, кирса кирибди, бир пиёла оқ деб сигир сақлашади, деди.

Яна нима деди, хўш? — У Алиқулни сўз билан ачитишга баҳона излай бошлади. Алиқул елка учуриб, кўзларини пирпиратди.

— Ҳеч нарса дегани йўқ. Ўзи отамга ошириб гапирибсан. Билсанг, отам яхши одам.

— Отангни яхши одам экан, деб оёғининг остига ўзимни таппа ташлайинми? Хўш, яна нималар демоқ-чисан? Хўш, сенингча бориб йиқилайин ҳам. Нима учун? Биласанми, бу тақир ерни бобом қандай азоблар билан боғ қилган, хўш?

— Биладан, ошна. — Алиқул Азимнинг ёнига ўтирди. — Уйда гурунг бўлса, отам кўп гапиради. Кўп улуг одам эди. Муҳаммаджон боғбон, Йўлдош Охунбобоевнинг назари тушган одам эди, дейди.

— Бу боғнинг ўзиям ўша йилларда бошқача эди, ошна, — дея энтикди Азим. — Анорни бир эсла. Ҳар бири чойнакдан катта бўларди. Бобом ўлди, ўша йили анор кўмилмай қолди. Шундай шовуллаган анорзор совуқ уриб, бир йилда ўтин бўлди-қолди.

— Отанг ҳам ғайратли, шаштли одам бўлган. Аварида нобуд бўлган куни ҳозиргидай эсимда. Сенинг, укаларингнинг зор-зор йиғлаб, ҳамманинг кўнглини бузганларинг; одамлар девор бир нурай бошламасин экан, деб кўзларига ёш олганлари ҳозиргидай эсимда...

Азим бу дилкаш гурунгдан анча енгил тортиб уйига қайтди.

Кечаси туш кўрди. Боғнинг ўртасида юрган эмиш... Қаёқдандир афсоналардаги ғаройиб от пайдо бўлди. От тебранади, ёллари тўлғонади. Азим ўзича дермиш: «Алпомишнинг Бойчибори эмасмикан-а?» Ярқироқ эгар устида ўтирган оқ чакмонли нуроний чол — бобоси эмиш...

Кўлидаги ҳассаси билан беҳизор томон ишора қилиб: «Чоп, Мамат бобонгни чақириб кел, боққа сув очилиб кетибди, бандни бориб боғласин», деди. Азим, Мамат чолнинг ўдағайлагани эсига тушиб, ерга қараб тураверди. Бобосига кўп гапларни айтмоқчи бўлди. Ҳар бир анори чойнакдан катта анорзорнинг совуқ уриб ўтинга айланганлигига, таёқ билан қоқмлаётганлигидан дафатларнинг меваси билан бирга шоҳлари қарсиллаб

синиб тушаётганлигига Мамат чолни сабабчи қилиб кўрсатгиси келди. Қараса, от йўртиб боряпти. Азим от изидан йиқилиб-сурилиб югурди. Кетманг, бобожон, кетманг, сувни ўзим бориб боғлайман, деди. Оқ от ва бобоси катталашиб, туманга айланиб кетди.

У уйғонди. Тушини энтикиб-энтикиб эслади. Бобоси, Мамат чолни чақириб кел, деганида нега югуриб бормаганига афсусланди. Кейин, негадир, бирдан феъли айниди: «Бормаганим яхши бўлди. Боғнинг эгаси мен...»

КАТТАЛАР ҰЙИНИ

Аллақандай касаллик тарқалганлиги сабабли тегишли ташкилотлар ўзларича чора-тадбирлар кўрди. Мирзаолимнинг бошлиғи ҳам ўйлаб-ўйлаб, ҳар эҳтимолга қарши итларни отириш ҳақида буйруқ тайёрлаттирди.

— Итлар қутирмаган, — деди Мирзаолим.

— Э, қизиқсиз ука, борди-ю, текшир-текшир кетиб, айб итлардан топилса-чи? Итлар масаласи эса бизга тегишли. Келинг, бўйнимиздан соқит қилиб қўяйлик...

Мирзаолим буйруқни бошлиқнинг олдига қўйди.

— Э, раҳмат, Мирзаолим, раҳмат. Бизам ёшлигимизда ана шундай ишлаганмиз. Меҳнатимиз билан кўринганмиз.

Мирзаолим бошлиғидан ҳар гал шу гапни эшитганда яйраб кетар, яна қоғозларга кўмилиб ишлар эди. Улгуролмаган ишларини уйга олиб келар, энди қутилдим деганда, яна навбатдагиси кўндаланг бўлар эди.

— Э, раҳмат, Мирзаолим, раҳмат! Энди мана бу папкани ўрганиб чиқсангиз. Бир йиллик ҳисоботимизни

сўрашяпти. Пухтароқ бўлсин, каттанинг қўлига тушади.

Аҳвол шу хилда давом этаверар, Мирзаолим янги-янги, турли-туман папкалар устида эрта кунни кеч қилар — аллақандай справкалар, ҳисоботлар, қарор лойиҳалари тайёрлар эди. Гоҳида бошлиқ Мирзаолимда норозиликка ўхшаш ўзгариш сезса, унинг кўнглини кўтарарди:

— ...Тушунарлими? Бизам ёшлигимизда ана шундай ишлаганмиз. Меҳнатимиз билан кўринганмиз.

Мирзаолим бир куни гап хонаси келганда, бошқа ишга ўтиш истаги борлигини айтиб қўйди. Шунда бошлиқ мисол келтириб деди:

— Дарахт бир жойда кўкаради, Мирзаолим! Янаги душанба кунига мажлис чақирганмиз. Шунга ўзингиз бир ҳисобот тайёрланг, ука! Биз ҳам меҳнатимиз билан...

Мирзаолим арзимаган нарсага ҳам асабийлашар, кам уйқу бўлиб борар эди. Тунлари алламаҳалгача кўзини юмиб ётса ҳам, ухлай олмасди. Кўзи илинганда эса алкаш-чалкаш тушлар кўрарди. Уйқудан турганида ўзини яна ҳорғин сезарди. Зўр бериб совуқ сувга ювиниш ҳам фойда бермай қолди. Айниқса, тушки овқатдан кейин бўғин-бўғинларигача бўшашиб кетар, ўзини алланечук лоҳас сезар эди.

— Кетамаи, — деди у бир кунни чаккасини қашиб.

— Ёш кетаман, деб қўрқитади... — деди бошлиқ. — Хўш, қаёққа? Ўша борадиган жойингиз биздан сўрайди, бу қанақа бола, деб. Қолаверса, характеристика дегандай... Ишланг, дархт бир жойда кўкаради...

Мирзаолим ўйлаб-ўйлаб, врачга учрашди.

— Миянгиз толиқа бошлабди, — деди врач уни назоратдан ўтказиб. — Бу ўтиб кетади. Бизларда ҳам бўлиб туради хафақонлик.

Брач Мирзаолимга бир ҳафтага касаллик варақаси ёзиб берди. Дам олиш, машқ қилишнинг тартибини тушунтирди.

Мирзаолим ётишдан олдин икки оёғини илиқ сувга солди. Дорилардан ичди. Шундай қаттиқ ухлабдики...

Эрталаб машғулот қилиш керак эди. «Қизил сув бўйида югураман!» Мирзаолим бошига келган бу фикрдан хурсанд бўлиб кетди. Болалик йиллирини эслади. Дарё бўйидаги жингилзорларда бекинмачоқ ўйнашарди. Шу қадар ўйинларнинг хили кўп эдики... оқ терак, оқ суяк, тиқмачоқ, ялт этди—юмалаб кетди, зувиллатар...

Ҳаммасидан зувиллатар яхши эди. Уни икки киши ўйнарди. Бири маълум масофадан туриб чиллак ушлаб мўлжалга олар, иккинчиси доира қилиб чизилган кичик майдончага чиллик келиб тушаётганда ярим қулочча чиллак даста билан қайтарар эди. Агар нуқтага чиллак тушса, даста ушлаган қўриқчи бола мағлуб ҳисобланар, ғолиб болани елкасига кўтарганча, анча масофага зувиллаб борар эди.

Мирзаолим институтни тамомлаб қайтдию тепаликни ҳам, дарёни ҳам, болаликдаги ўйинларни ҳам унутди. Юрар йўли уй — ишхона, ишхона — уй. Дастлаб бир-икки бор тўй-томошаларга таклиф хатлари келди. Бормаганидан кейин бошқа келмай қўйди.

Мирзаолим чуқур нафас олади. Дарёга назар ташлайди. Осмонталаш Ҳисор тоғи тизмалари ёнбағирларидаги адирларни, жарликларни емириб-ювиб келатганлиги учун суви қизил, лойқа. Кеч кузда ҳам сув тинмайди. Дарё таги қумлоқ ва ботқоқлиги учун сув уйрим-уйрим бўлиб оқади.

Дарё бўйи Мирзаолим ўйлаганчалик овлоқ эмас экан. Қишлоқ одамлари эрта тонгда бу ерга қўй-қўзи, эчки, сигирларини етаклаб келиб қўйиб юборишади.

Мирзаолим уйга келса, милиционер ва яна бир киши турибди.

— Итни чиқаринг катакдан, отамиз, — деди милиционер.

— Отасиз?! Нега отасиз?

— Нега отмаймиз?! — милиционер чўнтагидан битта варақ чиқарди.

— Мана, фармойиш.

Мирзаолим қайси кўз билан кўрсинки, бу ўзи тайёрлаган буйруқ эди.

— Мен... ўша ерда ишлайман, — деди Мирзаолим бўшашиб.

— Жуда яхши. Ундай бўлса, биринчи сизнинг итингиздан бошлашимиз керак экан.

Мирзаолим бошлиғига югурди.

— Отишмоқчи, — деди у энтикиб.

— Яхши, яхши... — деди бошлиқ бош ирғаб.

— Итим касал эмас...

Бошлиқнинг овози бир поғона кўтарилди.

— Мало што касал эмас, сиз оттирмасангиз ким оттиради, хўш? Ўрнак бўлиш ўрнига... Бунақада ўсмайсиз...

— Отилсин! — деди у ҳам уйига келиб.

— Вой, итимиз қутирмаган-ку! — ҳанг-манг бўлди хотини.

— Қутурган экан, хўжайин айтди, — деди Мирзаолим.

Ит отилди. Ичкаридан хотини билан болаларининг йиғиси эшитилди.

Мирзаолим Қизил сув бўйларига чиқиб кетди.

БЕГОНАЛАР ЙҮҚ

— Қизимни бераман-а, қизимни бераман! Берганимниям кўрибсан!

Аширқул тракторчи ўзича шундай тўнғиллаб, кўрпачага юзтубан ётди. Юзларини лўлаболишга босиб, билаклари билан бошини қучоқлади. Ухламоқ илинжида кўзларини юмди. Ҳадеганда уйқуси келавермади. Аксинча, нафаси қайтиб, тинчи бузилди. Уфф, дедида чалқанчасига ағдарилди. Ҳеч ишониб бўлмайдигач, ажабланарли воқеалар хаёлида айланиб, ҳайратдан кўзлари очилиб-очилиб кетди. Оғир хўрсинди. Пичирлаб, э, товба-е, деди. Шу кўйи шифтдаги товус сура тига тикилганча, узоқ ётди. Беихтиёр ўтмишини эслади. Хотиралар ўз-ўзидан хаёлига ёғилиб келаверди.

У ёлғиз фарзанд бўлиб ўсди. Ёлғизликнинг бахтиёр томони ҳам, беҳуда томонлари ҳам бор экан. Бахтиёрлиги шу эканки, еганинг олдинда, емаганинг ортингда бўларкан. Ота-онанг сен учун ўлиб-тирилади. Сенинг қош-қовоғингга қарайди. Оғзингдан чиққанини чиққандай бажо келтиради. Имо-ишорангга қараб иш қилади. Беҳуда томони шу эканки, оқибатда сен тан-

тиқ, инжиқ, енгилтак бўлиб ўсаркансан. Жисмоний кучинг ҳам, ақлинг ҳам шунга яраша бўларкан. Калланг ғовлайди. Ҳаёт ҳақида жиддий ўйлаб кўрмайсан. Бу ёғи камлик қилгандай, ота-она орзуси деган гапга дуч келасан. Улар нимаики орзу-умидлари бўлса, сен туфайли эришмоқчи бўлади. Фавқулодда муддаоларини айтишади. Йўқ деб кўр-чи! Улар йиғи бошлайди. Одамлардай фарзандга тўлиб-тошиб ётганимиз йўқ, пешонамизга сиққан биттаю битта боламизсан, биз ҳам бир хумордан чиқайлик, кўкрагимизга бир шамол тегсин, деб эдик, дейди. Хўп дейсан...

Аширқул ҳам хўп, деди. Ўрта мактабни битириб, синфдошлари турли олис шаҳарларга ўқишга кетди. Унинг совчиси эса Ҳикоят исмли қизниқига жўнади. Синфдошлари юқори ўқув юртларига кирганликлари ҳақида ҳужжат олиб қайтди. Униқига эса қўшни қишлоқдан келин тушиб келди. Кейин... кейин кетмон жонига тегди. Бир оқшом даладан келиб кетмонни отиб юборди. Бўлди, мен ҳам ўқишга бораман, деди. Қаёқ-қа? Рўзғор-чи? Оилани ким боқади?.. Бир неча кунлик тортишув, кенгашлардан кейин, сиртдан муаллимликка ўқимоқчи бўлди. Ўқишга бориб, биринчи имтиҳонданоқ йиқилди. Қишлоқда кўнгил сўраганларга, ҳақиқат йўқ экан, деди. Келаси йил қайта бориб яна олмадай тап этиб тушди. Қайтиб келиб, айтмадимми, ҳақиқат йўқ, деб куйинди. **Учинчи марта** боришга эса журъат қилолмади. Ҳазорбоғдаги тракторчилар курсида ўқиди. Бу орада бир қиз, бир ўғиллик бўлди.

Қиз бола шайтон бўлар экан. Ойниёз тез етилди, назарга тушди. У мактабни битириши олдидан совчи келди. Аширқул тракторчи бир кечқурун уйига ташриф буюрган чолларни кўриб, шунчаки ҳол сўраб келгандир-да, деб гумон қилди. Чоллар дардларини айтгач, ҳангу манг бўлиб қолди. Ўз кўзларига, қулоқларига ишонмади. Гоҳ онасига, гоҳ совчиларга анграйиб қаради. Гап ростлигини билгач, юзлари ловиллаб кетаверди.

— Қиз? Қандай қиз? Бировдан қиз қарзим йўқ.

— Куёв ҳам куёв дегандай...

— Менга қаранг, бова, ошириб қўйган жойингиз бўлса, санаб олинг! Мен бировлар учун қиз боққаным йўқ!

— Энди, болам, жойи чиққандан кейин...

— Эна, сиз нимага бировларнинг тарафини оласиз? Ойниёз сизнинг ҳам қизингиз-ку! Ичингиз ачимайдими? Уз болангизни бировларга бериб юбораверасизми?

— Бўлмаса, нима, қизингни бошингга ёстик қиласанми?

— Юради уйда! Энасига қарашади. Ўзимизнинг уйимизда ўзимизнинг қизимиз бўлиб юраверади.

— Кўп ўзингдан кетма, болам. Қизингнинг ўзи рози бўлиб турганидан кейин дардингни кимга айтасан.

— Нима? Рози?! У киши ўзи ким? Ўзларига хоп, ўзларига бекми? Унда, қиз боқиб биз нима номаъқулчилик қилиб юрибмиз? Ҳеч қаёққа бормади! Уйдан қимирлаб кўрсин, оёғини уриб синдираман!

Онаси қизишиб кетди:

— Хотинингга, Ойниёзни қаттиқ тергамайсан, деб дўқ урибсан. Билсанг, қизинг дарсидан сал ҳаялласа, хотининг жонини ҳовучлаб ўтиради. Тўй берсам, эл олдидан бир ўтсам, юзим ерга қарамаса, дейди.

Аширқул билса, совчилар олдин ҳам келишган-у, онаси, отаси келсин, маслаҳатлашиб кўрайлик, деб қайтариб юборган экан.

Ахийри Аширқул чидай олмай, бошқа хонага ўтиб ўтирди. Онаси чақирсаям бормади. Онаси нима деди, нима қўйди — сўраб-суриштирмади. Ойнага қараб, ўзида қайинота дегулик сиёқни кўрмади. На юзига ажин тушган, на сочига оқ оралаган, на қорин қўйган. Мактабда қандай бўлса, ҳалиям шундай. Уйлаб кўрса, энди ўттиз олтига кирапти. Тенгдошларининг кўпи, ўқишни тамомлай, ҳарбий хизматни битирай, деб кеч уйланишди. Тоғай аспирантура деб ҳалиям уйланган эмас. Ўзининг эса қизига совчи келиб турибди.

У тенгдошларига ҳаваси келиб, ўзига эса ачиниб кетди. Тенгдошларининг бири муаллим, бири агроном. Абдурахмон таътилларда сўнгги бичимларда кийиниб келиб, ҳамманинг оғзини очирарди. Қишлоқда унинг устидан кулишди. Ҳатто Абдурахмон олифта, деб чақирадиган бўлишди. Бугун у бош бухгалтер, кимсан — Абдурахмон Очилдиевич! Аширқул эса мактабдаги Аширқуллигича қолди... қолаверди.

Бир оқшом тракторчи Аширқул шундай хаёллар оғушида кўчаларни, магазинларни айланди. Кўча юзидаги дўкондан пиво ичди. Пиво ичаётганлар билан хийла ҳангамалашиб қолиб, уйига бир оз кеч қайтди. Қаршибойнинг уйи олдидаги бурилишга келганда, жойида таққа тўхтаб қолди. Шу бурилишнинг четида улкан тош бор. Тош устида бир... қора турибди. У тикилиб қаради. Нима эканини билолмади. Пиво бошимни айлантиряптими, деб кўзларини юмиб-очди. Энгашиб тикилди. Ит бўлса керак, деди ичида. У итдан ўлгудай қўрқар эди. Бурчакда пусиб тураверди. Фавқулудда ҳалиги қора тилга кирди. Овоз икки хил. Бири аёлча, бири эркакча:

«Ишқилиб, йўқ демабди-ку, яна бир келинлар, ўйлашиб кўрайлик дебди-ку».

«Отанг йўқ дебди-ку».

«Энам айтди, отам уялган...»

«Нимадан уялади?»

«Отам ҳам, энам ҳам жуда эрта турмуш қуришганда. Шунинг учун ҳатто бир-бирини отаси, энаси, дейишга уялишади. Нега куласиз, чин гап».

«Отанг энди нима дер экан?»

«Хўп дейди. Энам, энам бўлмаса момам кўндиради».

Тош устидаги қора иккига ажралди. Яна битта бўлиб қолди. Яна ажралди. Бирови кетди, бирови Аширқул тракторчининг уйига кирди.

Аширқул тракторчи уйга қизи билан олдинма-кейин боргиси келмади. Ҳалиги тош устига бориб чўнқайди.

«Совчи шундан бўлса керак, ҳа, шундан. — Ўйлади у ўзича. — Момаси дарров кўна қолди. Демак, улар ҳақидаги гапдан хабардор экан». У — овоз эгаси — зоотехникнинг ўғли. Самарқанддаги институтни бу йил битириб келади. «У Самарқандда бўлса. — Яна ўйга толди Аширқул. — Қандай топиша қолди экан? Энаси, Ойниёзнинг ҳар бир қадамини санаб юрибман деган эди-ку. Барига почта айбдор. Конверт, қоғоз айбдор. Қишлоққа кунига қанчалаб хат келади. Ким билади, қайсиниси кимдан-кимга. Энаси бориб, почтани текшириб юрибдими, бизнинг Ойниёзга кимлар хат ёзаяпти, деб. Энди бу бола тинч қўймасо-ов!..».

Бир ҳафтадан сўнг, совчилар яна келди. Аширқул тракторчи нима дейишини билмади. Уша кечаги улкан тош устидаги воқеа кўз олдига келиб:

— Ўзларингиз биласизлар, мен билмайман, ана момаси, ана энаси, — деди-ю, индамай чиқиб кетди.

Тўй оқшоми бир четга ўтириб «П» шаклидаги столларга ноз-неъматларни жойлаштираётган қиз-жувонларни томоша қилди. Назарида ҳамма унга қараётгандек, уни кузатаётгандек туюлди. Яна тагин ким келса унинг олдига бориб, тўй муборак, дейди. У ўзини қўярга жой тополмай, қўшнисининг уйига ўтди. Унинг изидан одам келди. У, бормайман, деб тескари ўгирилди. Кўп ўтмай, онасининг ўзи келди.

— Ўзларинг жўнатаверинглар, — деди онасига.

— Бундай кунда қудаларнинг кўзи қудаларда бўлади, болам. Тўй ўтгич-кетгич. Лекин гапи тўхтамайди. Ўртоқларинг ҳам келди.

Аширқул тракторчи имиллаб қўзғалди. Оғир-оғир қадам босиб, онасига эргашди. Уйига келса, куёвнаварлар машинаси эшик олдида кўндаланг турибди. Ҳовлида асосан хотин-халаж йиғилишиб турибди. Ўртадаги супада эса унинг бир тўп тенгқур ўртоқлари ғуж бўлиб туришибди. У ўртоқлари тарафга юрди.

— Ҳа, Ашир, қизингни узатаётганингни эштиб, мана, айтмасанг ҳам келдик, — деди Шомурод дегани.

Аширқул тракторчи ҳамма билан хомуш кўришди. Улар бунни сезиб, Аширқулнинг нимадан хафалигини тушунишолмади.

— Сенга ҳавасим келади, ошна, — деди аспирант Тогай. — Мана, биз олим бўламиз деб умримизни бекор ўтказдик. Беш-олти қоғозни қораладикми-йўқми, мана, ҳалиям сўққабош бўлиб юрибмиз. Сен эса қизингни узатяпсан. Қандай яхши!

— Бизнинг болалар бўлса энди мактабга боради. Сен тўғри қилгансан, ошна. Мана, ҳадемай неvara кўрасан. Демак, одам кўпаяди. Бизга одам керак, ошна. Меники, бор-йўғи энди... гўдакли бўпмиз. Оз, ошна, оз.

Аширқул тракторчи, ўртоқлари унинг кўнглини кўтаришяптими ё ҳазил гап айтишяптими — билолмади. Ичкаридан келин-куёвлар чиқа бошлашди. Улар катта дарвоза тарафга юрдилар. У куёвни таниди. Бу — ўша бола эди. Қизи эса йиғлаб борарди. Қизига тикилиб, юраги увишиб кетди.

У кечагина чақалоқ эди. Узоқ тунлари йиғлайвериб онасига ҳам, отасига ҳам тинчлик бермасди. Эр-хотин бири қўйиб, бири кўтариб тонг оттиришарди. Чайнаётган нонларини ўзлари ютмай — ўзларига раво кўрмай, қизларига беришарди. Мана, бугун у энди эсини таниди. Бировники бўлиб кетяпти...

Катта дарвоза олдига борганда, келин-куёв ҳовлига, сўнг жамоатга қараб, сўнги бор таъзим қилди. Кексалар қўли фотиҳага очилди. Лекин хаёллар огушида турган Аширқул тракторчи қўлини кўтармади. Келиннинг дуғоналари ёр-ёр айтди:

Чимилдикни бир селпинг,
Кўрсин отанг ёр-ёр,
Савдосидан қутулдим,
Десин отанг ёр-ёр.

Онаси бориб, Аширқулнинг қўлларини кўтарди.

— Қани, улим, кафтингни оч, бир фотиҳа берайинк, қизингнинг бахти очилиб кетсин.

— Ойниёз уйга келиб турадимми ўзи, эна? — деди Аширқул тракторчи анграйганча.

— Келади болам, келади.

— Ҳа-а...

Юзларга фотиҳа тортилди.

Келин кетди. Беш ёшли ўғли югуриб келди-да, Аширқул тракторчининг тиззасига осилиб йиғлади:

— Ота, онамни оп кетди!

Аширқул тракторчи қизи чиққан дарвозага тикилиб қолди. Ана, қизи ҳозир қандайдир бир бегонанинг... бировнинг уйига боради. Бировни ота дейди, бировни эна дейди. Азонлаб бировнинг ҳовлисини супуради. Умрида илк бора шундай мулоҳаза қилиб қараса, чиндан ҳам, бегона... бировники, деганлари бекорчи гаплар экан.

У ўғлининг бошини силади, энтикиб шашқатор ёшлар оқаётган лўппи юзларига тикилди. Ўғлига шундай дегиси келди: «Ўғлим, қўй, йиғлама. Ҳали сен ҳам катта бўласан. Шунда ёзининг эшигимиздан ҳам бир қиз келин бўлиб кириб келади. У онангни она дейди, мени ота дейди, ана кўрасан!..».

ГУЛХАН АТРОФИДА УТИРГАНЛАР

Дарё бўйида гулхан ёнади. Ловиллаб-ловиллаб, буралиб-буралиб самога ўрлайди. Теваракка чирсиллатиб учқун сочади. Гулхан атрофида ўтирганлар тўрт киши: Зебо, Ҳазрат Қораевич, Исмат, Қорасоч. Улар юзларини бужмайтириб, учқундан олиб қочишади. Юзларини кафтлари билан оловдан пана қилишади. Тутундан ёшланган кўзларини уқалаб, теваракка қарашади. Дарё ёйилиб оқади. Суви тиниқ ва мовий. Қирғоқдаги юлғунлар орасидан танга-танга бўлиб тушиб турган офтоб нуридан сув юзи шуълаланади. Ҳар замон-ҳар замонда сув остидан балиқлар сапчийди. Бошлари бир кўринадю, яна ғойиб бўлади. Шунда, дарё сатҳига доиралар ёйилади.

Гулхан атрофидагилар бу манзарани паришонхаёллик билан томоша қиладилар. Бари ўз хаёллари оғушида.

Сукунатни нохосдан Зебо бузди:

— Ия, Ҳазрат Қораевич, қаранг, бизда даволанган бола-ку!

Гулхан атрофидагилар сергакланиб, Зебо қўли билан кўрсатган тарафга қарадилар. Дарё ёқалаб кетган

чакалакзор бўйидаги сўқмоқдан бир отлиқ келяпти. Яқин келганида уни танидилар. Бу — касалхона боғида ўз-ўзига қироат билан шеър ўқиб юрадиган йигит эди. У кутилмаган бу учрашувдан бир оз анграйиб турди. Кейин, сапчиб отдан тушди. Жиловни қўйиб юбормай, қулочини кенг очганча жилмайиб, гулхан атрофидагиларга қараб юрди. Исмат сакраб туриб, уни қучоқлаб олди. Зебо ҳам туриб, қўл бериб кўришди. Йигит чўнқайиб, панжаларини «кишанлаб» ўтирган Ҳазрат Қораевичнинг олдига борди. Ҳазрат Қораевич бош ирғаб, қўл узатди. Йигит эгилиб, унинг қўлини икки қўллаб олди. Унинг ёнида ўтирган Қорасочни кўриб, алланечук бўлиб кетди. Табассуми сўниб, юзига бир оз қизиллик югурди. Қорасоч билан бош ирғаб саломлашган бўлди. Ерга қараб ўтирган Қорасоч унинг бош ирғашини кўрмадиям. Йигит нима қилишини — ўтиришиниям, кетишиниям билмай, тик туриб қолди. Ўнғайсизланиб чаккасини қашиди. Юзини яшириш мақсадида дарёга қараган бўлди. Унинг ҳолатини ўтирганлар тушунди. Зебо эса ҳаммадан кўпроқ ҳис қилди. Уни ёнига чақирди:

— Э, кел укажон, кел, манави ерга кел. Отинг нима эди?

Рухий тангликдан бир оз қутулган Ҳазрат Қораевич йигит учун жавоб берди:

— Эшбоев-ку, танимаяпсизми?

— Яна эшитар эканмиз-да? — деди Зебо қувноқлик билан.

Зебо йигитни қистамади. Ўзини босиб олсин, даврага бир оз сингишиб олсин, деб ўйлади.

Оловга осилган қумғон қайнади. Зебо чой дамлади. Тугиб келган дастурхонини ёзди. Ўтирганларга манзират қилди.

— Машинамиз ботиб қолди-ку, укажон! — деди Зебо Исмат қуйган чойни олиб йигитга узатаркан. — Қишлоқларингда бульдозер-мульдозер топиладими?

— Бор, топилади, — деди йигит ва ўрнидан туришга чоғланди.—Отам бульдозер ҳайдайди. Уз-у-ун тросиям бор.

Зебо йигитнинг елкасидан оҳиста босди.

— Ҳали шошма, укажон! Аввал бир эшитайлик.

Йигит Зебога безовта нигоҳ ташлади.

— Отам овга кетиб қолишиям мумкин-да!

— Отанг овчиямми? — Ҳайрон бўлгандай қошларини чимирди Зебо. — Нима отади?

— Тоғдан ёввойи чўчқа, каклик, товушқон¹ отиб келади. Яқинда иккита бўрини отиб, чўпонлардан мукофотга қўй олди.

— Ий-э, зўр эканлар-ку! Отанг мана бу ерларда ҳам ов қиладиларми?

— Ҳа, ов қилади. Тулки, шогол отади.

Қорасоч, ҳали айтмадимми — тулки, шогол бор, дегандай таънали қараш билан Ҳазрат Қораевичга кўз қирини ташлаб олди.

Ҳазрат Қораевичга ўтириш ҳам, қайноқ чою қандқурс ҳам татимади.

— Айт, укажон, бирор нарса айт? — деди Зебо бетоқатланиб. — Отанг ҳам дарров овга кетиб қолмас. Кетиб қолса, кутармиз.

Йигит кулимсираб ерга қаради. Хаёлини бир жойга йиғиб, ёд биладиган яхши-яхши шеърларини эслади.

Шеър айтилишини кутиб, атрофга қараб ўтирган Исмат от устидаги хуржиндан учи чиқиб турган дўмбирани кўриб қолди. Ажабланиб йигитга қаради.

— Ия, ҳали дўмбира чалишниям биласанми? Зўрсан-ку! Шош-шошма, мен олиб келайин. Отинг тишпамайдими ўзи?

Исмат хуржундан дўмбирани олиб келиб, ўзича тинғиллатди. Сўнг, чаккасига бармоғини нуқиб кўрсагиб, дўмбирани йигитга узатди:

¹ Ёввойи қуён.

— Бизда бундай ҳ-ҳ-ҳу-ҳунар йўқ, ука. С-с-сенда, бор экан, қани бир чал. А? Ш-ш-шеъриниям шу д-д-дўмбирага солиб айт.

— Кимдан айтайин?

— А-а-Абдулла Ориповдан а-а-айт, Абдулла О-О-Ориповдан!

Йигит дўмбирасини тинг-тинглатиб созлаб, бош чайқади:

— Абдулла Орипов дўмбирага сиғмайди, ака, ишо-наберинг. Кўп уринганман, бўлмаган.

— Унда, билганингни айт. Лекин дўмбиранг ҳам сайраб турсин, ҳа.

Шунда йигит Қорасочга бир қараб олди, нималардир хаёлидан ўтди. Исमतга қараб, кўнглига келган ниятини айтди:

— Ака, яхшиен мен сизларга яқинда бир момодан эшитган ривоятни айтиб бера қолайин. Ривоят ўзиям худди мана шу ўтирган еримизда — Бандихонда рўй берганмиш.

— Бундан чиқди, ўзимизнинг ота-боболаримиз экан-да?

✓ Ҳа-да! — деди йигит кўз остида Қорасочга аллансчук қараб. — Лекин буни ҳали созга сололганим йўқ. Шундай бўлсаям дўмбирам тингиллаб туради, иримнга.

— Айт, айт!

— Айтганим бўлсин.

Йигит ўрнашиб ўтириб, енгларини билагигача шимарди. Олис-олисларга ўйчан қараб, дўмбирани чала бошлади. Сўнг сўзини бошлади:

— ...бир замонлар шу ерларда Азим савдогар деган ўтган. Бир кун у хотини Заррин ойимга дейди:

— Ёшим бир жойга бориб қоляпти. Мисрга шу... охирги марта ошиб келаман. Нақд-насиямни бир ёқли қилиб қайтаман.

Савдогар йўлга чиқди.

— Кўрасан, йўлни, одамларни таниб қайтасан, — деб меросхўри Алимни ёнига олди.

Хотинига эса тайинлади:

— Увол-савобларингни ошнам мулла Жўрага топширдим. Нима деса, маслаҳатларига қулоқ солинглар. Таом пиширганларингда чақириб туриглар.

Заррин ойим эрининг гапини қулоғига олди. Овқатга мулла Жўрани чақириб учун ҳар гал қизи Сарвигулни юборди. Қиз бўй етган, ерга урса осмонга сапчийдиган, хушқомат, чиройли эди. Мулла Жўранинг кўнгли бузилди. Бир кун қўлига сув қуйдириб турганида, қизнинг билегидан ушлади. Сарвигул қўлини силтаб тортиб олди. Мулла Жўра ҳадиксираб юрди. Сарвигул эса онасига ҳеч нарса демади. Мулла буни бошқача тушунди: «Кўнгли бор экан менга. Бўлмаса айтарди. Тузукроқ ушлайин».

Шундай қилиб, таомга таклиф қилгани келган Сарвигулни мулла уйга қамаб олди. Қиз ўзини олиб қочди. Мулла жон-жаҳди билан ёпишди. Қиз муллага куч бермади. Чолни таталади, тирнади. У ёғидан келса тишлади, бу ёғидан келса тишлади, Муллани итқитиб ташлайверди. Қараса, чол ҳали-бери ҳолдан тоймайдиган, шаштидан тушмайдиган. Қочиб кетай деса, эшик маҳкам қулф. Ниҳоят, бурчакдаги қумғон қўлига илашди. Чолни уриб ҳушидан кеткизди.

Қиз бир аҳволда уйга қайтди. Онаси Заррин ойим сўради:

— Нима бўлди сенга?

— Мулла бобомнинг ити бир ғуриллаб тармашди... қорнига тепдим.

Шу кеча Сарвигул чириллаб ўйғонди, она ҳам ўйғонди.

— Нима бўлди сенга?

— Тушимда қўрқдим. Кўп қарға учиб келиб тармашмоқчи бўлиб турибди. Кўзингни ўямиз, деб устимга ёпирилиб келяпти. Кейин бир бургут келиб айириб олди.

Онаси тасалли берди:

— Тушга ҳар нарса кирaveraди. Қўрқма, қизим.

I

Эшик очилиб, остонада ҳамшира қиз пайдо бўлди.

— Анави дудуқ бемор думбасини очмаяпти, — деди у энтикиб. — Қанча укол бўлса билагимга суқ, дейди. Қўлимдан игнани тортиб олди.

Тўрдаги столда ялпайиб ўтирган Ҳазрат Қораевич сигаретни ютақиб сўрди. Тутун буруқситиб, қош-қовоғини уйди. Бир ҳамшира қизга, бир диванда ўтирган Зебога кўз қирини ташлаб, писандали овозда гапирди:

— Айтмадингизми, у жойингга кўзим учиб тургани йўқ, деб? Шприцни тортиб олармиш... Демак, дард ҳали жонидан ўтмабди. Умуман, унга уколни тўхтатинглар.

Ҳамшира қиз чиқиб кетди. Ҳазрат Қораевич ҳали яримигача ҳам чекмаган сигаретасини кулдонга босиб эфиларкан:

— Кеча денг, Зебо Самаровна, саҳаргача ўтириб қолибмиз, — деди. — Арақни ўзи ким чиқарган-а?

Ҳазрат Қораевич ҳомуза тортиди. Кўзлари ёшланиб қизарди.

— Уколни тўхтат деганингиз яхши бўлмади, Ҳазрат Қораевич! Бемор балки уялар, балки қўрқар...

Ҳазрат Қораевич лабларини кувача қилиб эснадди. Юмилган кўзлари гардишига сизиб чиққан ёшни дастрўмолчаси билан артиди. Селектор тугмасини босди. Ундан: «Эшитаман, Ҳазрат Қораевич!» деган овоз эшитилди.

— Менга қаранг, ҳалиги беморнинг уколдан қочаётганлик масаласини Зебо Самаровна билан ҳал қилинглари! Умуман, ҳар қандай икир-чикир гаплар билан менни чалғитманглари! Зебо Самаровна билан ҳал бўладиган масалаларда ҳам менинг ёнимга кирверманглари! У киши менинг забардаст ўринбосарим!

— Жудаям тезкорсиз, Ҳазрат Қораевич! — деди Зебо юзида масъум кулги ифодаланиб. — Нимага эътироз билдирсам, ўзимга ёпиштирасиз.

— Нега энди шундай тушунасиз?

Ҳазрат Қораевич Зебога қараган кўйи керишиб, эс-нади. Зебонинг лабларида истехзо ўйнади.

— Одамга қараб керишмайди, Ҳазрат Қораевич!

— Агар керишишимиздан ҳам қийқиқлик топаётган бўлсангиз, унда керишмадик, мана, Зебо Самаровна. — Ҳазрат Қораевич қўлларини чўнтақларига солди. — Ҳа, жудаям тезкорсиз дедингизми? Давом этинг, Самаровна, қулоғим сизда! Тилнинг учига келган гал айтилмаса, ўлдим-ўлдим, деб кетармиш. Ҳали мана бу курсиларга ўтирасиз. Улмасак кўрамиз, одамлар билан қандай муомала қилар экансиз.

Ҳазрат Қораевич жиғилдони қайнаб боши лўқиллаб оғриб, афтини бужмайтирди. Ичида Зебони «Заҳар, алвасти», деб сўқди. Бир кеч мажлисдан кейин машинасида Зебони уйига кузатганини эслади. Ушанда нима хаёлларга бориб, Зебони бир ўпиб олмоқчи бўлди. Оқибат, бир тарсаки еди. Мана энди бошига бало орттириб олди. У тарсакининг зарби ҳали-ҳали Ҳазрат Қораевичнинг қулоғини қиздириб юборади.

Кейин ҳам Зебони йўлга солмоқчи бўлди. Аммо уринишларидан фойда чиқмади. Фақат Зебога сир олдиргани, унинг олдида обрўси тўкилгани қолди. Муомалалари кун сайин қалтислашди. Зебога ён беришдан ўзга иложи қолмади. Умуман, аёл зоти билан баробар бўлган эркакни ҳамма ерда ҳам маъқуллайвермадилар. Ҳазрат Қораевичнинг бунга фаҳми етади.

Ҳазрат Қораевич шуларни ўйлаб, ғаш кайфиятда ўрнидан турди. Галстугини бўшатиш учун бўйнини чўзди. Галстукнинг муштдек тўғаси ярим қаричча сирғалиб тушиб, беўхшов, осилиб қолди. Парво қилмай, сўнгги бичимдаги кўйлагининг пистон тугмаларини қирсиллатиб бўшатди. Гурс-гурс қадам ташлаб, дераза

ёнига борди. Дераза раҳида турган машрапани да кўтариб, оғзига тутди. Сувни қулт-қулт ютиб, Зебога ўгрилди.

— Танқид қилаверинг. Сира бўш келманг! Танқид келажакнинг меваси! Махсус палатани тугатиш керак, деб менга қарата айтган эдингиз-а? Айтган эдингиз! Ҳўш, ўша «люкс» палатадан нима фойда кўрдим? Ё бирор қариндошимни қўйдимми? Агар ҳалиги экспедиторни айтаётган бўлсангиз, у менга ҳеч ким бўлмайди. У экспедитор бўлганлиги учун эмас, мендан зўрроқ одамларга яқин бўлганлиги учун ўша палатага жойлашди. Бунақаларга «люкс» жой ҳар ерда тайёр, ҳа! Сиз одамларни билмайсиз, ҳаётни билмайсиз. Душманларим кечаги гапларингиздан кўп маънолар чиқаришди. Буни ҳам билмайсиз. Изимда юрганларнинг тегирмонига сув қуйдингиз... Ҳамдам Зариповичнинг ўзи мени кўра олмайди. Мендан, жойимни олиб қўяди, деб ҳадиксирайди. Аслида район бош врачлиги вазифасига иккаламизнинг номзодимиз бир вақтда қўйилган эди. Зариповнинг оти олдин чопди. Устимдан ёзувлар ташкил қилиб, тегишли жойларга мени ёмон кўрсатди. Мен ҳақимда шубҳалар уйғотди. Зарипов энди сиздан менга қарши қурол сифатида фойдаланади. Зариповни билмайсиз, ўртоқ Самаровна! У муғамбир! Ўзи панада туриб, бировларнинг қўли билан иш қилади. «Қани, Ҳазрат Қораевич тўғрисида қўлингда нима фактлар бор?» деб сўраттиради. «Билинг-чи, яшил ГАЗ-24»ни ҳалол пулига олганмикан?» деб кавлаттиради.

Ниҳоят, Зебо тоқатсизланди. Ёноқлари таранглашиб, қошларини керди. Ғаш бир нигоҳ билан Ҳазрат Қораевичга тикилди.

— «Люкс»... «Экспедитор»... «ГАЗ-24»... Ҳазрат Қораевич, тушунишимча, фидойиман, ҳалолман, одамлар мени кўролмайдилар, тушунмайдилар, демоқчимсиз, шундайми? Мен бу фазилатларингизни тан оламан. Фақат баъзи иккир-чикирларни ҳисобга олмаганда... Ҳаз-

рат Қораевич, ўша махсус палата калитини менга берсангиз?

Ҳазрат Қораевичнинг юзида ялтоқ табассум ўйнади.

— Фақат шуми? Калит бўлса масаласи ҳал. Утган паст-баланд гапларни олдимиздан олиб орқамизга улоқтирамиз энди. Танқид аслида келажакнинг меваси! Хўш, калит нимага керак бўлиб қолди? Билсак бўладими, ўртоқ Самаровна?

— Касал қўймоқчиман.

— Касал қўймоқчиман?.. Кимни?

— Уша уколдан қочаётган касални.

— Йўғ-э... бирор нозик бемор тушиб қолса... кейин нима қиламиз, Зебо Самаровна?

Зебо қошларини чимириб, оройиш бериб таралган сочларини силади. Хотиржам овозда гапирди:

— Менинг назаримда, биз врачлар учун беморларнинг ҳаммаси нозик.

Ҳазрат Қораевич чайналди:

— Бемалолгина ётган одамни жойидан қўзғатиб, безовта қилиб... Индаманг, ётаверсин, палатаси ёмон эмас. Ҳар қанча бўлса, ўша ерда қарашаверамиз.

— Биласизми, Ҳазрат Қораевич, у беморни қулай палата шаронтида даволаш талаб этилади. Операцияга тайёрлаш жараёнлари мураккаброқ.

— Бунча меҳрибон бўлмасангиз?

— Ўз ихтиёримдги бемор бўлгандан кейин...

— Ўз ихтиёрингиздаги? — Ҳазрат Қораевич қувлик билан илжайди. — Илойим бир умр ихтиёрингизга ўтсин-да! Анча мулойимлашиб қолармидингиз. Ўзи бўйдоқмикин? Мана, калит. Биз у ўртоқнинг тезроқ соғайиши тарафдоримиз.

Зебо бу гапларни ўзига юқтирмаганликка олди. Чиқиб, беморни махсус палатага жойлаштиришни тайинлади. Сўнг, Ҳазрат Қораевич билан ораларида ўтган гаплар таъсиридан димиқиб, ташқарига чиқди. Ҳовлини гир айланиб, боғча тарафга ўтди. Хаёллари билан

бўлиб, атрофда кимлар ўтирганлиги ва юрганлигига эътибор қилмади.

Кечаги ёмғирдан боғ кўллаб кетган, унга оралаб бўлмас, сув ҳар-ҳар ердан илон изи бўлиб йўлакчага тошиб чиққан, қадамни мўлжаллаб ташлашга тўғри келарди. Зебо кўп ичкариламади. Йўлакча бурумидаги ғужум арча панасига ўтди. Уриндиққа ўтириб, атрофга ўйчан ва маъюс тикилди.

Куёш чарақлаб чиққан, эрталабки нам салқинлик анча юмшаган, ёмғирда чўмилган дарахтлар ял-ял товланади. Ғуж-ғуж япроқлардан енгил ҳовур кўтарилади. Баҳорнинг мунавварлиги киши баҳридилини очади.

Зебо керишиб, энтикди. Мужмал кулимсиради. Отини «дудуқ» дейишаётган бемор кўз ўнгига келиб, нигоҳлари ўйчан тус олди. «Тоғ тоғ билан учрашмайди, деганлари шумикан? Тавба, одамнинг ишонгиси келмайди. Ушандан бери ўн йил ўтибди-я!..».

...Ушанда поездда бирга кетишди. У аввал Зебога «Землячка», деб муомала қилди. Сўнг, синглим, деди. Сўнг, поездга умрида биринчи марта чиққан, узоқ йўлнинг нималигини ҳали тасаввур қила олмаган Зебонинг жўн гапларидан, ҳар бекатда тўхтаганларида «Тошкентга етдикми? Тошкент шунча узоқми?» деб бевозталанишларидан кулиб, «пучуқ қиз», деб атайдиган бўлди. Унинг ёнида бир кўҳликкина қиз ҳам бор эди, уям қўшилиб кулди. Қизнинг оти Холбувиш экан. Улар бир-бирларига ҳамоҳанг кулардилар. Гапиришлари ҳам ҳамоҳанг эди. Қарашларида бир-бирларига ажиб итоатгўйлик кўриниб турарди.

Тошкент вокзалига тушишгач, Исмат Зебога:

— Э-э-энди қаёққа борасан, п-п-пучуқ қиз? — деди.

Зебонинг қўлида бир-иккита ҳамқишлоқларининг адреси бор эди. Лекин бу адресларга қандай боришни билмасди. Шу сабабли, билмасам, дегандай елка қисди.

Исмат Холбувишга маъноли қаради. Улар бир-бирларини дарров тушунди: қизча адашиб қолади. Холбувиш Зебонинг билагидан ушлади.

— Юринг биз билан.

Трамвайга чиқдилар. Трамвай Зебога поездни эслатди.

Ётоқхонада Холбувиш Зебони қизларга: «Исмат аканинг жияни», деб таништирди. Эртаси куниёқ қабул комиссиясига бирга боришди. Исмат билан Холбувиш Зебонинг ҳужжатларини топширишга ёрдамлашди, йўл кўрсатди. Икки кун ўтгач, ТошМИ яқинидан ижарахона топиб жойлаштирди.

Уша йил Исмат ирригация институтини тамомлаётган экан. У Холбувиш билан бирга келиб, Зебодан хабар олиб турди.

— Ғ-ғ-ғайрат қил, пучуқ қиз! — деди Исмат қувноқ ва қайишган оҳангда. — Йиқилиб қ-қ-қайтсанг, бу ёқларга қайта юборишмайди. Бошингни б-б-боғлаб қўйишади.

Бир кун Исмат Холбувиш билан келиб, Зебони Пушкин боғига олиб борди. Исмат сингари дипломшини ҳимоя қилган сурхондарёлик йигит-қизлар ош ташкил қилишган экан.

— М-м-мана бу синглизми таниб қўйинглар, — деди Исмат Зебони уларга кўрсатиб. — Бўлажак шифокор! Ҳа, таниб қўйинглар, ўз-ўз-ўзимизнинг сурхондарёлик!

Утиришда Зебони шампаң ичишга зўр бериб қистаётган жиккак йигитни Исмат койиб берди:

— Нима қиласан, ичмаган к-к-кишини мажбур қилиб? Т-т-тўғри йўл кўрсат, қў-ўлингдан келса!..

Бир пайт Холбувиш Зебонинг қулоғи тагига келиб шивирлади:

— Акангиз дарси қолиб кетади, деяптилар. Туринг, кетдик!

Зебони кузатишар экан, Исмат:

— Энди к-кўришмаймиз, пучуқ қиз, — деди. —
Ўзингга маҳкам бўл, п-п-пухта бўл!

Шаддод студентлик йиллари йигитлар унга кўп хушомадлар қилдилар. Ишқ-муҳаббатдан сўз очдилар. Булар, албатта, жамийки қизлар қатори Зебога ҳам хуш ёқди. Улар орасида йигитмисан йигит дейдиганлари ҳам бор эди. Лекин... кўнгилнинг кўзи кўр экан. Зебо ёши элликларни қоралаган бир фан докторини зимдан севиб қолди.

Зебо домлага зимдан маъюс ва ўйчан тикилар эди.

Зебо ўз хуснидан нолимасди. Ойнага тикилиб саз чўзиқ, силлиқ иягини, момикдай оқ ёноқларини, андак ҳаё, андак ҳадик ва ўйчанлик балқиган кўзларини, қоп-қора ва узун киприкларини томоша қилганида, ўзидан кўнгли тўлиб, мамнун бўлиб кетарди. Хаёлан ўзидан: «Домлага севги изҳор қилсам нима деркинлар?» деб сўрарди. Шунда ўзидан-ўзи кулиб юборади. Кулгусининг сўнгида эса беъмани умидворликка, ҳавойи хаёлга берилётганлигини фаҳмлаб, фикру хаёли тўзғиб кетарди. Сўнг, кўнглига мана бу орзу келарди: «Шундай йигит бўлсаки, у билан гаплашаверсам, гаплашаверсам, худди ўзим билан гаплашгандай қониб гаплашсам!» У, қиз болада иззат-нафс йўқ, юрак йўқ, деган оҳангда гаплашадиган, кўпроқ итоат-гўйликни талаб қиладиган йигитлардан нафратланарди.

Зебо домланинг йигит ёшлигини ўзича тасаввур қиларди. Шунда кўз ўнгида юзи очиқ, нигоҳлари одамга тўппа-тўғри, товланиб, айни вақтда қатъийлик ва мурувват билан боқадиган йигит гавдаланарди. Ва, Зебо хаёлан унга жимгина эргашарди. Унинг ёнида қарийб ерга тикилганча, камтарлик билан борарди. Шунда кўнгли узоқ-узоқ сайру саёҳат қилишни тусаб қоларди. Унга турнақатор тизилган Боботоғнинг ўркак-ўркак чўққиларидан ошиб кетишса ҳам барибир бўлиб қоларди. Анчайин нарсалардан кулиб, қувониб, яйраб,

овуниб йигитнинг костюмини гоҳ елкасига ташлаб, гоҳ кўкрагига босиб... кетаверарди.

У курсдошларидан бирини домласи ўрнига қўйиб кўрди. У ўтиришмасди. Негадир... борлиққа ювош боқолмасди. Кулгуси нимаси биландир кўнгилни қитиқламас, аксинча ғашлик уйғотарди.

Унинг кўнгли домладай бир йигитни қўмсади. Лекин тополмади.

Мана, Зебо орзуси ушалиб, шифокор ҳам бўлди. Зебо қизим, ўғлим деб йигирма тўрт ёшидан бева яшаётган онаси олдига қайтди. Ҳазрат Қораевичнинг қўли остида ишлаётганига ҳам тўрт йилча бўлиб қолди. Ҳамон боши очиқ. Она қизига дилкаш, мулойим, гирён боқади. Баъзан ораларида узоқ сониялар жимлик қотади. Шундай дамларда она қизига хавотирли бир нигоҳ билан яширинча тикилиб, зеҳн солиб олади. Бу онанинг қизига: «Тоқ ўтасанми?» дегани бўлади. Зебо ҳам унсиз жавоб қилади: «Ўзи сақласин, онажон! Тоқ ўтмайман. Менинг эгам ҳали йигитларнинг йигити бўлади. Шундай бир йигит бўладики, тўйлар қилиб, алёрлар айтиб, элнинг олдидан бир ўтасизки... шунда... қизимнинг бахтига суқ кирмасин, деб кўз туморлар ахтариб қолмасангиз бўлгани, онажон!»

Зебо жуда бинойи маош олади. Оладю ойма-ой онасига топширади. Она қўшиб-чатиб, ўғилларидан «юлиб» уй тўлдирди. Ҳали Зебо толиба эди онанинг алоҳида хонани қулф-калит қилиб олганида... У уйдан ҳеч нарса тутилмайди. Ҳар hafta у уйдаги буюмларни янгалар шамоллатишарди, чангларни қоқишарди. Баъзан Зебо ҳам қараб туrolмайди. Уриниб кетади. Шунда янгалар шўх жилмайиб, бир-бирларига им қоқадилар. Атайин йўталиб, томоқ қирадилар. Бу уларнинг: «Тўйингизга интиқмиз, томоғимиз қичияпти», дегани бўлади.

Зебо нозланиб, қошларини чимиради. Ойнага қарайди. Ўзига-ўзи шўх, ийманиб, жавдираб боқади.

Хабар эшитилди: Азим савдогар сафардан қайтибди... икки кунлик йўли қолибди.

Мулла Жўра отланиб пешвоз чиқди:

— Мол-мулкинг тус-тугал, ошна. Лекин қизинг... қишлоғингга боргилгинг қолмади. Юзимизни эрга қаратди, жувонмарг. Бир куни овлоққа олиб, насиҳат қилмоқчи бўлдим. Отанг беклар билан баҳс бойлашган одам, қадамингни билиб бос, дедим қизингга. Қизинг юзимга, менга хўжайинлик қилма, деб чопди. Қулоғини чўзмоқчи эдим, обтова билан бошимни уриб ёрди.

Азим савдогар дарғазаб. Уғли Алимга буюрди:

— Тез уйга ет! Мен боргунча синглингни йўқот!

Алим уйга келди. Заррин ойим ўғлининг бўйнига йиғлаб осилди. Соғлик-омонликни билиб, бундай ўзига келиб қараса, ўғли ёлғиз.

— Отанг қани?

— Отам касал, ўладиган касал. Мени юборди, Сарвигулни олиб кел, бир кўриб қолайин, деди.

Ана, ака-сингил отга мингашганча, дашти-биёбонда кетишяпти. Бир тоғни ичкарилаб, икки кунча йўл юриб тўхташди. Алим синглисини отдан тушириб:

— Сен шу ерда туриб тур, — деди. — Отам шу атрофда. Ҳозир айтиб келаман.

II

Исматнинг опаси шалдир-шулдир бир қоп ёнғоқ экан.

— Укагинамнинг бахти қайтди, — дея кўзига ёш олди. — Биринчи бахтидан ялчимади.

— Ялчимади?.. Нима, Холбувиш опам Исмат акадан айнидими?

— Айнимади, духтиржон! Энди нон синдириб¹ ижоб² қиламиз, боришли-келишли бўламиз деб турганимизда нопоинт³ бўлди. Ўзи, бошдан касал экан-да! Укам шўрлик аламига машинада ичиб юрадиган бўлди. Гапга қулоқ солмади. Оқибатини кўриб турибсиз, машинасини уриб олиб, кўздан ажралайин деди. Кечакундуз яратганининг ўзидан укагинам кўр бўлиб қолмасин, деб тилайман. Дунёга келиб ҳали ниманиям кўрди укам шўрлик? Менгина ўлайин, духтиржон, пешонам шўр экан, тақдирим ўйилган экан...

Зебо аёлнинг елкаларини силади.

— Исмат аканинг дардлари жуда енгил. Фақат ҳозирча жароҳат оғриқ бериб турибди. Икки-уч кунда оғриқ ўтиб кетади. Ойнинг ўн беши қоронғу бўлса, ўн беши ёруғ, опа! Ҳаммаси ўтиб кетади, даволаймиз.

Аёл хўрсина-хўрсина, латтага ўралган нарсани стол устига қўйди:

— Тағин кўнглингизга олманг, бу менинг сизга одамгарчилигим, — деди. — Олиб қўйинг, духтиржон, биров келиб қолмасин. Ҳали nasib бўлса, яна рози қиламан.

Зебо бир нохуш нарсани сезгандай, кўзлари катта очилиб кетди:

— Нима бу?

— Пул. Уч юз сўмча. Ҳали nasib бўлса яна...

— Одамни шарманда қилманг-э! — Зебо ноқулайликдан қутулиш учун зўрма-зўраки кулди.

Аёл Зебога алланечук қаради.

— Менга ишонмаяпсизми? Олинг, бўлмаса хафа бўламан. Кўнглимдан чиқарганим, духтиржон.

— Афанди бўлманг, олинг бунини! Биз сотилмаймиз.

¹ Унаштириш.

² Никоҳ.

³ Вафот этди маъносида.

— Одамни ялвортирманг, жон духтиржон, шугинани олинг?

Энди Зебонинг жаҳли чиқа бошлади. Шу гапнинг устига биров кириб қолса ёки даҳлизга эшитилса, жуда хунук иш бўлишини ўйлаб безовталанди. Агар пўписа учун бирор кескинроқ гап топмаса, бу аёл ҳали бери бўш келадиган эмас эди. Чамаси, у, Зебони: «Тортинаёпти, бари бир пулни олади», деб ўйламоқда эди. Зебо нима дейишини ўйлаб олгач:

— Менга қаранг!—деди. — Яна бир марта пул тўғрисида оғиз очсангиз, бу ердан қорангизни ўчираман! Аёл бўшашиб, Зебога жавдираб тикилди:

— Тушунарли, духтиржон, тушунарли. Қораевич олади деб... айтишгани учун...

Зебо аёлдан кўзини олиб қочди.

— Ким айтган бўлса, номаъқул гап! Биласизми, бу пора, жиноят... Яна бирор жойда шундай қилиб милициянинг олдига тушиб юрманг тағин.

— Ўзи сақласин-э!

— Майли, сизга жавоб. Исмаат акага иложини борича мевалар, кўкатлардан олиб келиб турунг.

Аёл кетди. Зебо ич-ичидан ўртаниб қолди. «Эҳ, Ҳазрат Қораевич, Ҳазрат Қораевич! Одамлар мана бундай лўнда-лўнда ташлар эканки, сиз босар-тусарингизни билмай қолган экансиз-да! Наинки, инсон инсоннинг меҳрига суяниб яшамаса... бусиз нега келдик ўзи бу дунёга? Беморнинг ўксик дили, унинг интизор тавалло-сига таъма билан жавоб қилиш...»

...Зебонинг хаёли тушдагидек чувалашди. Кўзлари тинди. Уни оғир ва ғулғули хаёллар элитди. Кўз кosalари бир нарса қадалгандай ачишди. Пешонаси жимирлаб, бу жимирлаш, бутун вужудига ёйилди. Кўзларини юмди.

Алланечук овоздан сесканиб, кўзини очди. Овоз да-рахтлар орасидан эшитилди. Зебонинг вужуди жўн-бишга келиб, чуқур нафас олди. Бўйинини хиёл чўзиб

қараб, арча панасидаги йўлакчадан бемор кийимидаги бир йигит келаётганлигини кўрди. Унинг қўлида яшил муқовали китобча. Зебо, йигитга мулойим боққанча, ўрнидан турди. Уни энди гапга солмоқчи бўлиб оғиз жуфтлаганида, касалхона тарафдан:

— Зебо Самаровна, қаердасиз? — деган овоз эшитилди.

Зебо шошиб ўрнидан турди:

— Оз-оз ўқигин, укажон, тагин кўзингга зўр етказиб қўймагин, — деди.

— Одамлар бизни кўзга илмайди, опа, — деди йигит алланечук тўлқинланиб. — Тенг тенги билан эмиш. Айбимиз кўзимизнинг шилпиқлиги эмиш... Зебо кутилмаган дарди ҳолдан энсаси қотиб, йигитга чимририлиб тикилди:

— Ким кўзга илмаяпти, укажон?

Йигит, ҳамшира қиз овоз берган тарафга дилгир қаради.

— Ҳе, одамлар...

Яна боя чақирган овоз эшитилди. Зебо йўлакча бўйлаб тез-тез юриб кетди.

Йигит ҳалиги оҳангда шеър ўқиди:

Тушда висолларга кетдим кўпникиб,
Тушдаги тонглари чарақлаб отар.
Тошдай ёстиғимнинг ями меники,
Ярмида ёлғизлик бош қўйиб ётар...

Чақирган ҳамшира қиз — Қорасоч экан.

— Хўш, хизмат, тинчликми? — дея Зебо ҳамшира қизга қаради.

— Дудуқ беморни «люкс» палатага ўтказдик. Яна думбасига укол қилдирмаяпти.

— Нима бу, дудуқ бемор, дудуқ бемор! Нима, унинг оти йўқми?

— Бор...

— Яхши эмас, синглим! Ё у беморнинг исмини билмайсизми?

— Биламан, Зебо Самаровна! Исмлари Исмат, фамилиялари Шамсиддинов.

— Бўпти-да! Исмат Шамсиддинов денг. Дудуқ бемор деманг.

— Уколни нима қилай? — Хижолатдан қутулиш учун гапни бурди ҳамшира қиз. — Укол қилмасам аҳволи оғирлашиб қолса...

— Сиз билагига қилаверинг. У жойига фельдшер Хусанов укол қилади. Биласиз-а, Хусановни? — Зебо сирли жилмайди.

— Билмасам...

— Биласиз. Кўрсангиз танийсиз. Ённимиздаги «Тез ёрдам» пунктида ишлайди-ку! Чиройли, қип-қизил мотоциклиям бор...

Қорасоч баттар қизариб юзини бурди.

— Билмасам...

— Ҳар бир беморнинг кўнглига қарашимиз керак, синглим. Иложимиз етганча. Мени шу гап учун чақирдингизми?

Қорасоч ниманидир эшлашга тиришиб, қошларини бир зум чимириб тургач:

— Ҳа, айтмоқчи, акангиз телефон қилдилар, — деди. — Телефон қилсин дедилар.

Зебо номерни хотиржам териб бўлгач, Қорасочга боши билан, сизга рухсат, деган ишорани билдирди. Трубкадан чақириқ сигнал ўрнига:

— Нарироқдан кўра берироқ, Малоҳатхон, яшаб юрибмиз, — деган овозни эшитиб ҳанг-манг бўлиб қолди.

— Биламиз, Ҳазрат Қораевич, биламиз, — деди чўзиқ аёл овози. — Уша кўз гавҳарини нима учун аяганлигингизни ҳам биламиз. Шу қилганингиз учун опамни ўзим Ленинградга олиб бориб кўзини даволатмасам... отимни бошқа қўяман!

— Шуюм телефонда айтиладиган гапми, Малоҳатхон? Деворнинг қулоғи бор. Кечқурун ўн бирларда ўтаман. Гаплашамиз.

— Йўқ, ўтманг, Ҳазрат Қораевич, сиз келасиз, деб кўзим учиб тургани йўқ. Чақираётганим ҳам йўқ. Тўйдим сиздан ҳам, ўша пуч ёнғоқларингиздан ҳам. Айтмоқчи, янги ўйнаш муборак бўлсин. Эшитдим, «Ором»-га бирам ярашибсиларки... Тағин, ўн бирда келармишлар. Уйларида мартабали хотинлари, бу ёқда биз, у ёқда у таннозча — уч кундош ўртасида талаш бўлган Қораевич! Ҳо-о, амир Олимхон бўлиб кет-э!

— Эсингизни йиғинг, Малоҳатхон!

...трубкадан қисқа-қисқа сигнал эшитилди.

Зебо негадир ўзидан ранжиди.

Инсоф билан айтганда, Ҳазрат Қораевич район учун фавқулодда қобилиятли врач. Кўз касалликларини даволаш бўйича ҳатто областдаям унга тенглашадигани йўқ. Зебонинг Ҳазрат Қораевич даражасида «универсал жарроҳ» бўлиб етишишига ҳали кўп қовун пишиғи бор. Зебо буни билади. У Ҳазрат Қораевичнинг мавқеига, истеъдод ва маҳоратига асло ҳасад қилмайди. Фақат, унинг пулдорлар ва мансабдорлар олдида паст тушиб бораётганига тоқат қилаолмайди. Кажавали-кажавасиз мотоциклларда, турфа машиналарда, от ва эшакда Ҳазрат Қораевичнинг орқасидан югурганлар кўп. Уйда ҳам, касалхонада ҳам унинг ёнидан одам аримайди. Элу элатда эса паст-баланд гаплар кўпайиб кетди...

Тан олиб айтганда, турфа мишмишларда анча-мунча жон бор эди. Ҳазрат Қораевич беморларни жуда саралаб оларди. Кўнглига ўтиришмаган беморларни Зебога ва ўтган йили институтни тамомлаб келган врач Баротовга оширар эди.

Ҳазрат Қораевич ўзига олган беморларнинг орқасидан сертакаллуф одамлар жуда кўп қатнайдилар. Баъ-

зан кабинетнинг ўзидаёқ базми жамшид бошланиб қолади. Қаҳ-қаҳа кулгилари ҳатто палаталаргача эшитилиб туради...

* * *

Ҳазрат Қораевич ўзини мажолсиз сездн. Эшикни кулфлаб, диванга ҳолсизгина чўзилди. Юзларини ҳорғин сийпалади. Шу тобда кафтлари ҳам дағал туюлди. Тамаки тутуни сарғайтирган бармоқларидан кўнгилда беҳузурлик қўзғовчи ҳид димоғига урилиб, афтини бужмайтирди.

У Малоҳатнинг телефондаги жазавасини ўйлади. Ўзини чалғитиш учун ён-берига қаради. Чарақлаб ёнаётган чироқ хонани мунаввар қилиб турарди. Стол устида офтольмоскопнинг оқ темир банди йилтираб кўринади. Тўқ қизил дераза пардаси чироқ нурида ловиллайди.

Аммо, буларнинг бари негадир Ҳазрат Қораевичга нимаси биландир файзсиз кўринди. Ўни тағин нохуш ўйлар босди. Малоҳат кўз ўнгига айланиб-айланиб келаверди.

У ётган кўйи яна ён-берига нохуш нигоҳ ташлади. Хона кўзига боягидан ҳам файзсиз кўринди. Охиригача ёниб, панжасини куйдира бошлаган сигаретани хона бурчагини мўлжаллаб ирғитди. Лекин у берига — поёндоз устига тушди. Зарра учқунлар сачради. Сигарет чўғи бир яшнаб, зимда сўнди. Ожиз тутун ҳалқалари бир неча сониягина бурқсиб турди.

Хаёлига яна Малоҳатнинг жазаваси урилиб, ич-ичидан зил кетди: «Вой, уккагинангни... Қайси суюнчихўр «Ором»га борганлигимизни Малоҳатга етказди экан. Қорасочнинг қўл остимда ишлашнинг билса, келиб шарманда қилишдан ҳам қайтмайди... Кейин кўринг томошани...»

Ҳазрат Қораевич Қорасоч билан кечган бир кунлик гаройиб саргузаштни кўнгли бир ёришиб, бир ғаш бўлиб хотирлай бошлади.

Бу ўтган кунни бўлган эди.

* * *

...Кун ботди, тонг отди ва яна кун ботди. Сарвигул жавдираганча, ҳали у арчанинг остида, ҳали бу дархтнинг панасида юрди. Шу алфозда уч кеча, уч кундуз ўтиб сайрчиларга дуч келди. Улардан бири Ҳисор подшоси Ашурхон ўгли Сафархон, иккинчиси эса подшо вазири Шоҳсайидхон эди.

Шаҳзода бир кўришданоқ қизга ошиқу беқарор бўлиб қолди. Подшо рўйхушлик бермади. Кўчадан топилган, кимлиги нотайин қизни келин қилишни ор билди. Аммо Сафархон қарорида қаттиқ туриб олди. Подшо ноилож тўй қилди. Вазир Шоҳсайидхон Сарвигулга ота ўрнида ўтди. Қизнинг эвазига қалин олди. Қат-қат саруполар олди-берди қилинди.

Вақт ўтди. Сарвигул ўғил кўрди. Бола ёшига етмай, қаттиқ оғриди. Бир кеча Сарвигул нола қилиб йиғлади: «Мен-ку, бахтиқаро бир шўрлик эдим. Сен норасидада не гуноҳ?»

Сарвигулнинг йиғи овозидан эри уйғонди. У хотинини эркалаб, юпатмоқчи бўлди.

— Сенга нима бўлди, Сарвижоним?

— Ўғлингиз...

— Қўй, хафа бўлма! Ўзи берган дардни ўзи олади. Бандаси ҳаммасига шукр қилиши керак. Бизнинг ишимиз сабру тоқат.

— Отам-энамди соғиндим.

— Ота-энанг борми?

— Бор...

III

Қорасочни автобус бекатидан машинасига ўтирғизди. Қиз қандайдир янги бичимдаги туфли дарагини эшитиб, Пахтаободнинг магазинига бораётган экан. Ҳазрат Қораевич йўлда қизни қизартирди:

— Юрасанми отанга ёстиқ бўлиб? Е топиб берайинми? Бир йигит бўлса, лойдан ҳам ясаб ташлайверамиз.

— Йигитни бошимга ураманми? — Қиқирлаб кулди қиз.

— Бошимга ураманми эмиш...

Ҳазрат Қораевич олди-қочди гаплардан айтиб, Қорасочни кулдириб борди.

Магазинга бирга киришди. Магазинчи қўлларини кўксига қўйиб, кутиб олди:

— Биз хизматларига тайёр, доктор бобо!

Ҳазрат Қораевич тантанавор қиёфада жилмайиб:

— Мана бу қизимизга оёқ кийим керак! — деди. — Яна бошқа нарсалар ҳам бераман десангиз, у ёғини ҳимматингиз биледи.

Магазинчи савдо залидан ичкари хонага, ундан яна бир омбор хонага бошлади. Биринчи узатган туфлисиёқ Қорасочнинг оёғига қўйиб қўйгандек тўғри келди. Бичими ҳам жуда ўтиришди.

Ҳазрат Қораевич магазинчига нимадир деб шивирлади. У ҳалигидай тавозе билан қўлини кўксига босиб, яна бир ичкари хонага кириб кетди. Зум ўтмай, атиргул нусха газмол ўрамини кўтариб чиқди. Қорасочнинг кўзлари ўйнаб кетганини Ҳазрат Қораевич кўрди. Мийнғида кулиб:

— Қизнинг кўзи қизил-да! — деди. — Қизимизга бир кийимлик йиртинг.

Қорасоч ноқулайликка тушиб:

— Вой, Ҳазрат Қораевич, пулим етмайди-ку! — деди.

— Пули бир гап бўлар, — деди Ҳазрат Қораевич магазинчига ишора қилиб. — Бу оғамиз мард, бепул ҳам бериб юбораверадилар.

— Албатта, албатта! — дея қуллуқ қилди мудир.— Жонлари соғ бўлсин. Пул топилади, одам топилмайди. Пулни одам топади, пул одамни топмайди.

Магазинчи билан Ҳазрат Қораевичнинг ўзи ҳисоблашди. Қорасоч туфлига яраша ва озроқ йўл кира пули борлиги учун ўзини четга тортиб тураверди. Бу нарсаларнинг пулини Ҳазрат Қораевичга касалхонага борганда беришни кўнглига тугиб қўйди.

Машинага ўтиришаркан, Ҳазрат Қораевич:

— Энди кўнгил жойинга тушдими, Қорасочхон? — деди.

--- Раҳмат.

— Бир ювамиз энди.

Қорасоч индамади. У Ҳазрат Қораевични фақат раҳбари ўрнида кўрар, гапларини эса шунчаки бир ҳазил-ҳузул деб тушинар, кўнглига ҳеч қандай шубҳа келмас, айти пайтда ўзини итоткор ҳис этар эди. Шунинг учун ҳам ресторанга индамай эргашиб бораверди.

Ниҳоят, қайтишди. Ҳазрат Қораевич афандининг қандай уйланганлиги, қизини эрга бериши, бозордан олиб қайтаётган тарвузини шўх аёлга қандай қилиб ютқизиб қўйганлиги ҳақида сўзлади. Қорасоч орқа ўриндиқда ястаниб, яйраб ўтирди. Беҳаё латифаю ривоятлардан яйраб куларди:

— Афандилари тушмасин, — дея қиқирлади.

Қизга Ҳазрат Қораевич энди раҳбар эмас, яқин дилкаш ва сўзамол сўхбатдош бўлиб туюлди.

Машина ғизиллаб учди. Радио қўйилди. Хоразмча шўх куй бошланди.

Гоҳ-гоҳ йўловчи машиналарнинг чироғи Ҳазрат Қораевичнинг елкасини, бўйин ва сочларини ёритади. Шунда куй оғушида тўлқинланиб бораётган Қорасоч-

нинг кўз олдига Ҳазрат Қораевичнинг барваста эркаклиги келди. Хаёл бир зум олиб қочди.

Кутилмаганда, машина тезлиги пасайди. Кейин янаям секинлашди. Мотор одатдан ташқари овоз чиқариб гуруллади. Энди олддан ҳам, ортдан ҳам йўловчи машиналар нури урмай қолди.

Қорасоч бир оз сергакланди. Машина деразаси ёнига сурилди. Ой ёғдусида қандайдир яланглик ястаниб ётарди. Қизнинг нигоҳлари дераза ва сирли яланглик оша осмонга қадалди. Тўлин ой машина билан басмабас юриб боради. Юлдузлар чамани кўзни қамаштиради. Машина энди чамаси бир баландликка кўтарилиб борарди. Қорасочга бу йўл гўё хув юлдузлар чаманига элтадигандек туюлди.

Машина тўхтади. Ой ҳам тўхтади. Қорасоч беихтиёр эшикни очиб, машинадан тушди. Юзига намхуш шабада урилди. Эти ёқимли жимирлаб кетди.

Тун шабадаси ғир-ғир эсарди. Димоққа хушбўй ўт-ўланлар ҳиди урилади.

Қорасоч кўзларини чирт юмиб эснади. Оғзида ачимтил бир таъми туйиб ютинди. Ёнида сукут сақлаганча турган Ҳазрат Қораевични энди пайқади.

Қандайдир бир баландликда эдилар. Пастда оламжаҳон жой ой шуъласида оқариб, йилтираб, жимирлаб кўринадди. Бу—юзида бўтаналар ўйнаб, ўзини ҳар томонга уриб оқаётган Сурхон эди.

Ой булут орасига бекинди. Бирдан атрофда қорайиб кўринувчи нарсалар кўпайди. Уларнинг нималигини биллиб ҳам, шакл-шамойилларини ҳеч нарсага таққослаб ҳам бўлмас эди. Қорасоч қоронғуликка тикилди. Узоқ-узоқларда сирли чироқлар милт-милт қилаётганлигини кўрди.

Ой булут орасидан чиқди. Машинанинг эгри-бугри сояси Қорасочнинг пойига тушди. Қизнинг қўллари оқариб, ёқимли кўринди. Ҳазрат Қораевич нимадандир гап очар экан, қизнинг қўлларини оҳишта ушлаб қис-

ди. Қиз титраб, қўлларини тортиб олди. Баногоҳ панжасида нимадир йилтиллаб кетганини кўриб, ич тортиб юборди.

— Вой, Ҳазрат Қораевич, бу нима, узукми?

— Қани, узукка ўхшайдими ўзи? — Ҳазрат Қораевич шундай деб Қорасочнинг узук тақилган панжасини алоҳида ажратиб ушлади. — Ҳа, ростдан ҳам узукка ўхшайди. Бу сенга аталган. Туғилган кунинг ҳам яқин.

— Нима қилардингиз...

Қиз бирдан бўшашди. Агар панжсини тортиб олса, Ҳазрат Қораевичга ҳурматсизлик бўладигандек туюлди.

Ўтириш ва нафас олиш Ҳазрат Қораевичга энди анча енгил туюла бошлади. Тили бийронлашди. Ҳалиги магазинга Қорасоч учун ноёб пальто тайинлаб қўйганлигини, қўшни районда тиш доктори ошнаси борлиги, хоҳласа ҳозироқ олиб бориб, оғзини тилла тишга тўлдириб бериши мумкинлигини, ўқийман деса институтга ҳам жойлаб қўйиши ва уни битиргунча қўллашга қуввати етишини... яна алланималарни айтиб бўлгач, даб-дурустан:

— Хўш, кетдик бўлмаса! — деди.

Машинага ёнма-ён ўтиришди. Ҳазрат Қораевич калитни бурар, ниманидир шиқ-шиқ босар, мотор қир-қир қилар, аммо ёнмас эди.

— Не, Қорасочхон, йўлимизни мушук кесиб ўтмаганди-ку! — деди Ҳазрат Қораевич настга энгашиб. — Бу сабил юрмайман, деяптими.

Ҳазрат Қораевич уринган бўлиб, алланималарини пайпаслади. Сўнг, энтикиб нафас олиб, кабина чироқчасини ёқди. Қорасочга қаради. Қорасоч кўзларини яшириб, бошини қуйи солди.

— Қўрқмаяпсанми? — деб сўради Ҳазрат Қораевич овози алланечук титраб.

Қорасочнинг овози ҳам титроқ, айни кезде ҳайжонли эшитилди:

— Йў-ўқ...

Ҳазрат Қораевич Қорасочнинг қулоғи олдига тушиб турган гажак зулфин соч толаларини силади. Сўнг, қалтирай бошлаган қўли сирғалиб тушиб, Қорасочнинг кўкрагига тегиб ўтди. Қиз сесканиб тушди. Тез-тез нафас ола бошлади. Қифтлари дир-дир титрарди.

— Қўрқма, — деди Ҳазрат Қораевич қизнинг юмшоқ билагидан ушлар экан.

Қорасоч ўзини тортиб, машина эшигига тақалиб қолди. Эшикнинг ички тутқич бандлари қизнинг биқинига қаттиқ ботди. Бенхтиёр эшикни очди ва пастга тушди.

Бунга Ҳазрат Қораевич ўзича маъно берди. Шошиб қолди. Лапанглаганча, машина орқасига ўтди.

Тун сутдек ёруғ. Қорасоч машина орқа капотининг саланглаб кўтарилганлигини кўрди. Нимадир тошга урилиб жаранглади. Чамаси, капот ичидан тунука сатил отилиб кетган эди. Қиз чўчиб тушди.

Ҳазрат Қораевич капотни ёпди. Димоғида ниманидир хиргойи қилганча, келиб Қорасочни бағрига босди...

Пастда азим Сурхон шовқин солиб оқди... оқаверди.

Нохосдан қандайдир қўл Ҳазрат Қораевичнинг елкасидан маҳкам ушлаб тортгандай бўлди. У бошини кўтариб, елкасига милтиқ осган бир одамни кўрди. Донг қотиб қолди.

— Қани туринглар-чи! — деди милтиқли киши дўрилдоқ овозда.

Ҳазрат Қораевич ҳушини йиғиб, сапчиганча ўрнидан туриб кетди.

— Қимсан? Нима керак сенга?

Нимадир демоқчи бўлди. Аммо милтиқли кишининг тисарилиб елкасидан милтиқни олаётганини кўриб, тили айланмай қолди. Милтиқли киши майна қилган оҳангда:

— Кимлигимни нима қиласан? — деди. — Кўриб турибсан, икки қўли, икки оёғи бор ўзингдай одамман. Хўш, ўзинг кимсан? Бу ёқларга қандай қилиб итинг адашди?

— Мен... мен... врачман.

— Врач? Врач бу ерда... ейдими?

— Йўқ... мен...

Кечалари бу хилват жойларда безорилар пайдо бўлармиш, деган гап қаердадир Ҳазрат Қораевичнинг қулоғига чалингандай эди. Милтиқли кишини шулардан деб ўйлаб, «Қорасочни қўлимдан тортиб олиб кетишса... уйим куйди», деган даҳшатли ўй бошига урилди. Йўқ, гап оҳангидан билдики, у ёши ўтиб қолган одам.

— Қўрқма, отмайман, — деди одам милтиқ милдан ушлаб, қўндоғини ерга тираркан. — Бекор қолган ўқ йўқ. Хўш, бу бечорани нимага қийнаяпсан? Бор-йўғи қизинг тенги-ю? Сенга ўхшаган бузуқ оёқларнинг наҳси босиб, сел кўзимизни очирмаяпти. Дарахтларимизда барг қолмади. Бор-йўғи кечаги жалада шилиниб тушди. Яхшидан шарофат, ёмондан касофат. Қанақанги галварссан? Бундай қараса қизинг тенги нарса экан. Тагин оғзингни тўлдириб врачман дейсан-а! Мен сенларни келганларингданоқ кузатиб юрибман.

Қорасочнинг пиқ-пиқ йиғлагани эшитилди. Милтиқли киши унинг тепасига бориб, ўшқириб берди:

— Тур, нимага йиғлаяпсан?! Сени йўлдан қайтарадиган ота-она йўқми, ака йўқми, қариндош-қавм йўқми? Ҳе...

Ҳазрат Қораевич милтиқли кишининг ёнига борди. Тирсагидан ушлаб:

— Келинг, отабой, юз-юз қилайлик, — деди. — Машинада арақ бор.

— Ароғингни ўзинг ич! Арағингга куним қолгани йўқ.

Ҳазрат Қораевич ўсал бўлганча тисарилди. Милтиқли киши гўё ғанимидан ўч олаётган одамдек ўшқирди:

— Мен билан арақ ичармиш... Қани, марш бу ердан, қоранг ўчгурлар!

* * *

...Подшо Ашурхон амр қилди. Фойтун-арава билан етти навкар тайёр бўлди. Вазир Шоҳсайидхон отаси ўрнида Сарвигулга ҳамроҳ бўлди. Жўнаш олдидан подшо вазирга тайинлади:

— Майли, қайтамиз, деб кўп қистама! Қариндош-уруғларининг дийдорига тўйиб қайтсин. Сен келинимнинг зот-зурриётини билиб қайт!

Йўл юришди, йўл юришса ҳам мўл юришди. Қумқўрғон яқинидаги Жалойир тўқайда тўхташди. Шу ерда тунаб, қолган йўлни эртага босадиган бўлишди. Вазир Шоҳсайидхон, сизлар номаҳрамсизлар, деб, навкаларни холисроқ ерга жойлаштирди. Кечанинг бемаҳалида Сарвигулнинг қўйнига кирди. Сарвигул сапчиб ўйғонди. Жон ҳолатда ўзидан Шоҳсайидхонни нари итарди. Бўй бермади. Еқалашдилар, тимдалашдилар. Тапир-тупурдан бола уйғонди, чинқираб йиғлади. Шоҳсайидхон талвасада боланинг бўғзига пичоқ тортиб юборди... Сарвигул суғрилиб қочиб, ўзини тўқайга урди.

Шоҳсайидхон Ҳисорга қайтиб, подшо Ашурхонга маълум қилди:

— Тўқайда йўқотдик. Қочди... Ичимдагини топ кашмири экан. Бошдаёқ рўйхушлик бермаганингизда ҳақ эдингиз. Даштда учраб, даштда ғойиб бўлди. Болани ўзи бўғизлаган.

Подшо ишонди. Шаҳзода эса иккиланди. Отасига:

— Кўнглим сира ишонмаяпти, ота! — деди. — Келимингиз қишлоғимнинг оти Қанғижар, Шерободнинг

... деган. Изласам топаман. Бу гапнинг тагига етаман.

Сафархон ёнига вазирни олиб навкарлар билан йўлга чиқди. Йўл қувиб сўраган Маккаи Мадинани топибди, деганларидай бир кун Азим савдогарнинг саройига кириб бордилар. Азим савдогар қуллуқ қилиб, пешвоз чиқди. Шерободга, Ҳисор подшолигидан Азим савдогарникига меҳмонлар келибди, деган овоза тарқалди. Шеробод беги Туроб иноқ зиёфатга таклиф қилинди. Китобхонлик қиламиз, гурунгни қизитади, деб мулла Жўрани ҳам чақиринди.

IV

Зебо ишдан келиб, кийинини алмаштирди. Бошига гарди рўмол ташлаб, ён хонага ўтди. Онаси йўқ. Энди ташқарига чиқмоқчи бўлиб турганида, ҳовли тарафдан:

— Зебожон, ҳо Зебожон! — деган овоз эшитилди.

Зебо тараддудланиб чиқиб, Бибигул холани кўрди.

— Омонмисиз, холажон? — деди Зебо холани қучиб. — Онам қанилар?

— Уртақўриққа кетди. Янгангнинг акаси нопойнт бўлибди.

Зебо паришон тортган кўзларини холага тикди.

— Нопойнт бўлибди?

— Ҳа. Акаларинг ҳам кетинди. Дунё деганлари шу, болам. Бугун кўрганинг -- эртага йўқ.

Зебонинг юраги сиқилди. Янгангнинг аҳволини кўз олдига келтириб, ич-ичидан ачиниб, раҳми келиб кетди.

— Ҳе, ўлгапларнинг имонини, тирикларнинг инсофини берсин, болам... Онанг тайинлаб кетди. Бу кеча қи-

зимни қучоқлаб ёт, биров олиб қочиб кетмасин, калланг билан жавоб берасан, деди.

Холанинг тўқима, қув гапларидан Зебо хиёл жилмайдн.

— Сиз нима дедингиз?

— Қизингни менга, мени ўзига ишонавер, лекин, харидори чиқса, сотиб юборишим нақд, дедим.

— Сотасиз-а, сотасиз! — деди Зебо ва холани қўларидан ушлаб, ичкарига бошлади. Кўрпача ёзиб, чой қўйишга уринди. Дастурхон тузади. Чой дамлаб келди. Кўнгли тинчиб холанинг қаршисига ўтираркан, ҳазиллашиб:

— Гапиринг, кампирларнинг раиси, — деди.

— Ҳе, рансликдаям маза қолмаяпти. Мажлисларимиз тўхтаб қолди.

— Масала топилмаётгандир-да?

Хола атрофини салқн ажинлар босган кўз қирини Зебога ташлаб:

— Масала нима? — деди.

— Масалани билмаган раис холамдан-э! Масала — бу мажлисга бир баҳона.

— Ҳе, баҳонадан кўпи йўқ. Мана, сени эрга бериш — энг зўр масала. Ҳа, нимаям демоқчийдим... Масаланинг зўри... ўзингга маҳкаммисан?

Зебо дув қизарди.

— Инмалар деяпсиз, хола? Одам тушунадиган қилиб гапиринг.

Бибигул хола томоғига чой тугилиб, зўриқиб йўталди. Қизариб, ёшланган кўзларини артди.

— Ўзинг мени кампирларнинг раиси, деяпсан. Ранслик осон эмас-да! Бировдан сўраш керак, бировни тергаш керак. Раис одам пасти баланд гапларнинг ҳаммасидан хабардор бўлиши керак. Шариатда шарм йўқ, болажон. Бирорта бенмон йўлдан уриб қўйгани йўқми, деб сўраяпман-да?

Зебо уф тортди:

— Ҳаммангиз ўқиган қизларга ишонмайсиз, хола. Шаҳар кўрдими тамом — бузилган ҳисоблайсиз. Бирор хотин қўйгангами, хотини ўлгангами раво кўрасиз. Беш қўл баробар эмас, хола. Бузилгиси келган қиз онасининг бағиргинасидаям бузилаверади.

Бибигул хола эти қочиб, бужмайиб қолган қўлини Зебонинг елкасига қўйди. Томдан тараша тушгандек гап ташлаб, Зебони ранжитиб қўйганлигига афсусланди. Бошқа гапга ўтди. Энди чолидан гап очди. Зебо гапни бўлди:

— Қилич бобомни хушлаб текканмисиз?

— Хушламасам тегармидим?

— Қайсингиз олдин севги изҳор қилгансизлар?

— Изҳори нима?

Зебо қиқирлаб кулди.

— Эй, изҳорни билмаган холагинам-э! Изҳор дегани, ким олдин сўз очса — шунни кўнгил изҳори дейди.

Холанинг салқи ёноқларига қизиллик югурди.

— Қилич бобонгнинг ўзи изҳор қилди-да! Бўлмаса мен изҳор қилармидим? Бир куни десанг, билагимдан ушлади...

— Индамай туравердингизми?

Хола ёлғондан қошларини чимириб, бурнини жийрди.

— Индамай турарман ўзиям... қўлимни тортиб олдим, ҳа!

— Ёлғон айтасиз, тортиб олмагансиз.

— Жим тур, гапимни йитириб қўйдим. Нима дейётган эдим? Ҳа, кейин билагимдан ушлаб «Бибигул-жон», деди. «Мен урушга кетяпман, кўнглим сенда қолади», деди. Мақсад бобонг бор-ку, шу кўп совчи қўйдириди. Кўнмадим. Қўлга тушираман, деб хўп уринди. Бригадир эди дегин. Қарасам, бир гапириб қўймайди, икки гапириб тинчимайди. Силтаб ташлайверувдим, бир куни аламидан нима қилишини билмай, чопиғимни

брак қилиб ташлади. Ҳозир уруш, урушда туриш йўқ, кечаси қоронғуда бўлсаям чопасан, деб дашти биёбонда бир ўзимни олиб қолмоқчи бўлди. Қизлар, агар Бибигул қолса, биттамыз ҳам кетмаймыз, деб чувиллашди. Шу пайт қаёқдандир тўриқ от минган раис Раҳимов пайдо бўлди. У чопиқ қилган еримни орадаб чиқди. Мақсад бобонгга ҳеч қаери брак эмас, ўзинг браксан, деди. Она қизларимга олайтирган мана бу кўзларингни ўйиб олсам ҳам кам деб, устига қамчи ўйнатиб борди. Энди Мақсад бобонгнинг тили калимага келмай қалтираганини кўрсанг!.. Шу-шу, менинг қорамни кўрса, бир тош йўлга қочадиган бўлди. Қилич бобонг урушдан омон қайтди. Билсанг, кўнгли ҳалиям менда экан. Эй, қўй, шу гапларни. Кел, сенга бир фол очайин.

— Фолга ишонасизми, хола?

— Сендай қизлигимда ишонардим. Қилич бобонг урушдаликларида бир лўли кампир менга «...ёринг узоқ-узоқларда... Турсаям-юрсаям сенинг ёдинг билан... кўнглингни бўлма! Ёринг кўп ёвларни оёқ ости қилиб, қучоғингга ойдай бўлиб қайтади», деб фол очганида, чўккан кўнглим тоғдай кўтариларди. Кўйлагимга снмай кетардим.

— Фол ҳам нитиқ кўнглига бир далда денг.

— Бўлмасам-чи?! Одам ўзини баъзан алдаб-авраб тинчитиб олмаса, ғамда эзилиб кетади. Кўнглил учун баъзан биргина таскин сўз кифоя. Ёлғон бўлса ҳам...

* * *

...Сарвигул ўзини тўқайга ургандан сўнг, кўп йўл юрди. Тонг оқарганда сой устидан чиқди. Сой ёқалаб кетаверди. Вақт туш бўлди. Сарвигул сойга энди. Ҳарҳар ерда юлғун ғуж-ғуж бўлиб ўсиб ётибди. Лойқа

сув жилға бўлиб оқяпти. Сарвигул сувдан кафтига олиб хўплади. Шунда юраги оза бошлади. Ўзида ҳолсизлик сездди.

Яқингинадан «Ҳе, эгангни...» деган овоз эшитилди. Сарвигул шошиб, юлғун панасига ўтди.

Чўпон сиёқли бир одам эшак миниб келарди. У Сарвигулнинг рўпарасида тўхтади. Чўпон эшакдан тушди. Халачўпни тўқимга қистирди. Ечинди. Қуйироқдаги айланмага бориб, ўзини сувга ташлади.

Сарвигул пайт пойлаб, юлғун панасидан чиқди. Чўпоннинг кийимларини ўғирлаб қочди. Кўздан узоқлашгач, кийимларини кийиб олди. Бошига салла ўради. Жулдур кийимда овсар бир қиёфага кирди. Сойликдан чиқиб, Бойсунтоғ тараф юрди.

Оқбет тепалик қаршисида бир зум нафас ростлади. Сўнг тепаликнинг ёмғир ювавериб, майин оқ тупроқ қилиб ташлаган, ўт-ўлан кўкармаган юзидан кўтарилди. Бир полвон келбат чўпоннинг рўпарасидан чиқди. У оёғини узатганча, ёнбошлаб ётган эди. Жулдур чўпон кийимидаги Сарвигулга кўз қирини ташлади. Назарга илмаган бўлиб, юзини бурди. Сарвигул унинг қаршисида чўкди. Овозини ўзгартириб дарди-ҳол оҳангида деди:

— Одам ўлди-е, бир мусофирпарвар бормикан-э?

— Нима қиб журибсан?

— Ҳисор тоғдан келяпман. Чўпон эдим. Эгам ўлиб, меросхўрлари сиғдирмади.

— Гапнинг дангали: Далангбий чўпон, деган мен бўламан. Нон бераман, ош бераман, қориннинг қайғуси нималигини билдирмайман. Қудуқдан сув тортасан. Обхонани сувга тўлдириб турасан.

Сарвигул қудуқдан икки кун сув тортди. Зимдан Қанғижарнинг йўлини аниқлади. Пайтини топиб қочди. Қочиш олдидан чиғириққа мунчоғини боғлади.

Далангбий чўпон қўй ҳайдаб келса, обхонада сув йўқ. Қудуқ бошида ҳеч ким кўринмайди.

— Овсар, ҳо Овсар!

Ҳеч ким овоз бермади. Далангбий ўзи сув тортмоқчи бўлди. Кўзи чиғириқдаги мунчоққа тушди: «Зайфа экан-да, вой қурғур муғомбир-э!».

Далангбий сирнинг тагига етгиси келди. Унинг талмовсираб, Қанғижарнинг йўлига қизиққанлигини, Азим савдогарнинг номини тилга олганлигини эслаб, унинг орқасидан тушди.

V

Машина дарё бўйидаги шағал йўлдан борарди. Сув уйрум-уйрум бўлиб, кўпикланиб оқяпти.

Қорасоч ўнг тараф ойнадан бошини чиқариб олган. Юзига салқин ҳаво урилади. Соч толалари кўзлари олдида биланглаб ўйнайди.

Ҳазрат Қораевич оғаётган қуёшга кўз ташлайди. Ўзича қоронғу тушгунча қанча вақт борлигини чамалайди. Кечга қолмасдан қайтишни мўлжаллайди.

Дарё юқорисида мажнунтоллар тигиз ва чиройли новдаларини сувга эгиб-солланиб ўсиб ётган бир яланглик бор. У хилват гўша бемалол ҳордиқ чиқаришга жуда қулай, холи.

Ҳазрат Қораевич ўша ялангликни мўлжаллаб боряпти.

Ана, ялангликка тушиладиган нишаб йўл кўринди. Ҳазрат Қораевич сергакланиб тезликни пасайтирди. Рулни оҳиста бурди.

Тик қияликдан энгил қушдай энган машина қумлоқ ерга тушиши биланоқ оғир тортди. Ҳеч қанча юрмасдан қаттиқ силкиниб, бирдан ўчиб қолди. Ҳазрат Қораевич эшикни очди. Уриндиқда ўтирган кўйи пастга бўйнини чўзиб, машинанинг олди-ортига қаради. Шунда орқа филдирак остида қум уюми кўтарилиб қолганини кўрди.

Машинани ўт олдириб, бир орқага, бир олдинга

юргизди. Мотор қаттиқ гувиллаб, қуюқ тутун буруқ-ситди. Орқа гилдираклар лой сачратиб, жойида физгиз айланди. Гилдираклар қумлоққа ботиб қолди.

Ҳазрат Қораевич машинадан тушди.

— Вой, Ҳазрат Қораевич, қандай чопаман?.. Қўрқа-Қорасоч.

Ҳазрат Қораевичнинг кўзлари бир зум қаровланди. Ҳеч нарсани илғамади. Сўнг ўйдим-чуқурликларда дўкирлаб келаётган машинани кўрди. Миясига совуқ бир фикр урилиб, Қорасочга ўгирилди.

— Яширин!

— Вой, қаёққа яширинаман?

— Ҳўв, юлғун панасига чоп!

— Вой, Ҳазрат Қораевич, қандай чопаман?.. Қўрқаман. Бирор тулкими, шоғолми чиқиб қолса!

— Бўлмаса ойнани ёп, ёт! Айтмагунимча бошингни кўтарма.

Машина тўғри тик қия йўл лабига келиб тўхтади. Орқа эшик очилиб, машинадан аёл киши лип этиб тушди. Ҳазрат Қораевичнинг ранги бўзариб, кўзлари қинидан чиққудай ола-кула бўлиб кетди. Ўзини қандай тутишини билмай, силласи қотиб қолди. У Зебо эди.

Зебо қия йўлдан энаётиб, овоз берди:

— Ий-э, Ҳазрат Қораевич, бу ёқларда адашиб юрибсиз?

— Ботиб қолди...

— Ботиб қолди? — Зебо шу сўзни такрорлаб, машинага етиб келди. Машина капотига кафтини тираб, орқа гилдиракларга қаради. Ҳазрат Қораевични юпатгудек сўз ахтариб, машинанинг у ёқ-бу ёғига кўз югуртираркан, баногоҳ Қорасочни кўриб қолди. Кўзларига ишонмай, қошларини чимирди: «Ишхонада юриш-туриши дуруст эди-ю, — деб ўйлади. — Гаплари ҳам анча-мунча маънили эди. Тавба, одамнинг оласи ичида, молнинг оласи сиртида, деганлари шу бўлса керак-да!..»

Ҳазрат Қораевич зўр бериб машинанинг қандай ботиб қолганлигини тушунтирмоқда эди.

— Шундай эндирганимни биламан, Самаровна, ҳеч бундай бўлмасди. Самаровна...

— Бўлади, Ҳазрат Қораевич, бўлади. Машина бўлгандан кейин ботади, қотади. Мана кўпчиликмиз, бирор нарса ўйлаб кўрармиз.

Хаёлидан эса: «Малоҳат деган аёлнинг телефонда «Ором» ресторанига ишора қилиб янган «таннозчаси» шу Қорасоч экан-да!» деган гумон кечди.

Тик қия йўлдан қўлтиғига шолча қистириб, қўлида қумғон ушлаганча, бир йигит тушиб келди. Зебо унинг истиқболига юрди. Қўлидан қумғонни олди.

Қорасоч машина ойнасидан бошини чиқариб, ич тортди.

— Вой, Ҳазрат Қораевич, ким у, дудуқ беморми?

— Учир овозингни! — Ҳазрат Қораевич ижирганиб, афтини буруштирди. — Энди нимага ўтирибсан?

Қорасоч титраб машинадан тушди. Эшикни кучининг борича қарсиллатиб ёпди.

— Мунча жеркийсиз, Ҳазрат Қоравенч, — деб йиғлаб юборди. — Нима, мен эшигингиздаги итингизманми? Нонингизда бўлмасам, ошингизда бўлмасам.

Ҳазрат Қораевич Қорасочнинг бузилган авзойидан қўрқиб:

— Ҳе-е, гўдакмисан? — деди. — Машинада ўтириб димиқиб қолдинг, очиқ ҳавога чиқ, оёгингни ёз, бир яйра, деяпман-да! Аччиғинг бунчалар бурнингнинг учиде бўлмаса...

Ҳазрат Қораевич, Исмат шундай ёнгинасидан ўтаётганлигини кўриб, гапни тўхтатди. Исмат, Ҳазрат Қораевичга салом берган маънода бош ирғаб, Қорасочни кўрмаганликка олди. Ғуж-ғуж юлғун офтобрўясидаги ям-яшил чимзорга шолча ёйди. У ёқ-бу ёққа юра бошлади.

Исмат мардонавор чеҳрали йигит. Буғдойранг, чўзиқ ва қотма юзиши ички бир нур ёритиб туради. Костюми бўйига ва қоматига муносиб, кифтларига жуда ўрнашиб турарди. Уни шу туришида ёши ўтинқираган, деб бўлмайди. Туриш-турмушидан авжи йигитлик қулф уради. У кескин изтироб ва зўр ташвишлардан ёруғ кунларга етган бахтиёр одам қиёфасида эркин, осойишта қадам ташлайди.

Теварак-атроф Исматга сўлим, гўзал туюлади. У Зебо ёнида кечаётган ҳозирги топилмас ва сирли дақиқалардан сархуш. Кўкрагини тўлдириб-тўлдириб нафас олиб, хаёлан Зебога суюниб-суйканади. Хаёлига дунёнинг иши чархпалак эканлиги келади. Поезда Зебо билан Тошкентга ўша бирга кетишгани, уни ижарахонага жойлаймиз, ТошМИга ҳужжатларини топширамиз, деб Холбувиш билан уринган кунлари кўз ўнгидан ўтади. Холбувишнинг ўлими Исматнинг бор-йўқ орзу-умидларини тўзғитиб кетган эди. Тасодифий кўз жароҳати билан касалхонага тушди. Зебо уни даволади. Оташ бир меҳр билан қараб, ер бўлган кўнглини осмон қадар кўтарди. Соғайиб чиққанидан сўнг машинасида касалхонага бориб турадиган бўлди. Иш вақти тамом бўлишини мўлжаллаб, касалхона ёнидаги бекатда Зебони кутиб олишга одатланди. Уйигача кузатиб қўйди. Эрталаблари ишга ташлаб ўтди. Мана, бугун эса бу ёққа келишди.

Ҳазрат Қораевичнинг бошида ҳар хил фикр чува-лашмоқда эди: «Зебо — бало. Ким билан айш қилишни билади. Барибир тенги эмас. Унга тегмайди. — Яна иккиланди. — Тегишиям мумкин...»

Бир қўлида қумғон, бир қўлида қандайдир тугун ушлаган Зебо уларга яқинлашди. Ҳазрат Қораевич назарида Зебонинг ҳозирги қиёфаси, ўзини тутиши ва нигоҳларида беҳад бир ғурур акс этган. Қоматидаги муганосибликлар бири-бирини тўлдириб, яшнаб туради. Бўйнига сирғалиб тушган рўмолчаси оҳиста ҳилпирайди.

Ҳазрат Қораевич сигарета тутатди. У қандай қилиб бўлмасин, Зебони бирор гапга тортиб, шу билан ноқулайликни бартараф этишни, Қорасоч билан ораларида ҳеч қанақа шармисорлик бўлмаган, шунчаки сайрга чиққан қилиб кўрсатишни ўйлади. Шу муддаода чақалақзор ичидан қуриган шох-шабба кўтариб чиқаётган Исматни кўрсатиб:

— «Люкс» палата учун талашганингизча бор эканда, Зебохон! — деди. — Суқсурдек йигит экан...

— Мен билан бундай оҳангда гаплашманг, Ҳазрат Қораевич, — деди Зебо кескин қилиб. — Кейин... қанақа йигитлиги сиздан сўралмайди.

Ҳазрат Қораевич аянчли бўзарди.

* * *

...Шундай қилиб, Далангбий чўпон Азим савдогарнинг саройига кириб борди. Сарвигулнинг овсар кийимида хизмат қилиб юрганлигини кўрди.

Азим савдогарникида зиёфат авжида эди. Мулла Жўра қизгин гурунг берарди. У кириб-чиқиб турган Сарвигулга гап ташлади.

— Сен ҳам бир чўпчак айтиб берсанг-чи! Қал кўп чўпчакчи бўлгич эди.

— Соз билан айтайинми, сўз билан?

Мулла Жўра кулди:

— Гапининг тузи йўқ, кал, қўлингдаги созинг қани? Сарвигул қўлини кўксига қўйди:

— Мана бу ерда, муллам.

Сарвигул ҳикоясини бошлади:

— Элда гап борки, бек аввало айтмайди, айтганидан сўнг эса қайтмайди. Ҳа, келинг, қўймадингиз, муллам, бу овсар кал ҳам кўнглида борини бир бўшатиб олсин. Хўш десангиз, икки қўлингиз бўш десангиз,

кўзлаганингиз ҳамиша тўш десангиз, қизларни кўрган-да жўш десангиз, яхшини ёмонга қўш десангиз, мулла-лам, Шерободнинг Қанғи деган гузарида бир савдогар ўтар экан. У бир куни Мисрга ошмоқчи бўлибди, ўғлини ҳамроҳликка қўшмоқчи бўлибди. Мен сафардан қайтганча, болаларимнинг увол-савоби, мол-мулкимнинг ихтиёри келганимча сеники, деб мулла ош-насига тайинлабди. Савдогар Мисрга кетибди, мулланинг кўнгли ошнасининг қизига кетибди.

Мулла бир қўзғалиб олди.

— Қўй нари, тузи йўқ гапни.

Сарвигулнинг акаси Алим, мулла Жўрани жеркиди:

— Нима қиласиз, индаманг, гапир, Овсаржон!

Сарвигул ҳикоясини давом эттирди:

— Қиз болага уят ўлимдан оғир. Мулланинг босқинчилик қилмоқчи бўлганини, билагидан ушлаганини... онасидан яширибди. Мулла савдогарнинг йўлига чиқиб, кўп бўҳтонларни тўқиган бўлса керак, савдогардан олдин ўғли келибди. Онасини алдаб, синглисини олиб кетибди. Ҳисор тоғнинг бир чеккасида адаштирибди. Ўлдиргани кўзи қиймаган бўлса керак-да! Қиз икки сайрчига йўлиқибди. Бири шаҳзода, бири Ҳисор шоҳининг вазири экан.

Шоҳсайидхон ўрнидан туриб гулдиради:

— Калнинг бу гурунги бўлмади... тузи йўқ, ётамиз.

Алим туриб, Шоҳсайиднинг елкасидан босди:

— Ўзингизга олманг, тақсир! Бу кўҳна дунё. Қанча подшо, қанча вазир, қанча гадо ўтган. Айтавер, Овсаржон, айтавер, тўхтама!

Сарвигул ҳамма саргузаштни ипга тизгандай айтиб берди. Сўнг, ўрнидан туриб кийимини алмаштириб келди. Мулла Жўра ҳам, Шоҳсайид ҳам мурдадек қотиб қолди. Гапнинг тагига етган Шеробод беги Туроб иноқ амрини баён қилди:

— Мулла Жўрани эртага дорга осамиз. — Бек подшо ўгли Сафархонга юзланди. — Агар рози бўлсалар, вазирни ҳам муллага қўшиб дорга тортамиз.

Сафархон узрини айтди:

— Бундан оёқ-қўлини боғлаб олиб кетамиз. Нима қилсак, Ҳисорда қиламиз.

Далангбий ҳайратдан ёқа ушлади. Сарвигул акасининг қулоғига нимадир деб шивирлади.

— Синглимга берган тузингизга рози бўлинг, — дея Алим, Далангбийнинг олдига сарупо қўйди...

* * *

Бандихон афсонаси ниҳоясига етди. Йигит дўмбирани ёнига қўйиб, рўмолчаси билан фарқ терга ботган юзи, бўйнини артди. Кўйлак ёқасини кўтариб-кўтариб, кўкрагини шамоллатди. Хушҳол кайфиятда даврадагиларга бир-бир қараб олди.

Зебо жилмайиб:

— Раҳмат, раҳмат, яша, ука! — деди.

Исмат чапак чалди. Қорасоч бошини қуйи эгиб, чўғга тикилиб ўтираверди. Афсона айтган йигит Қорасочга қараб қолди. Лекин Қорасоч бошини кўтармади. Йигит рўмолчаси билан юзини елпий-елпий ўрнидан турди.

— Ҳа-а, мен энди отамни айтиб келайин, қоронғу тушмасдан.

— Ш-шундай қил ука, ш-шундай қил. Д-духтирга бир ё-ё-ёрдам берайик.

Йигит дўмбирасини хуржунга солиб отланди. Яна келган йўлидан от йўрттириб кетди.

Гулхан энди ловилламай қолди. Чунки ҳеч ким унга ўтин ташламай қўйган эди. Ҳамма ўз хаёллари гирдобида қолди. Исмат билан Зебо дарё бўйлаб кетди. Ҳазрат Қороевич машинаси томон юрди. Қорасоч кул боса бошлаган чўғ уюмига маъюс, ғамгин терми-

либ ўтираверди. Аҳён-аҳёнда эсаётган шабада чўғни ял-ял яшнатади. Қорасочнинг ғаш кўнглига чўғнинг яшнаши ботмади. У чўғ устига ҳовуч-ҳовуч қум сепди. Чўғ энди Қорасочнинг кўнгли каби хира тортиди — кул бўлди...

Оламга оқшом ёйилди. Йигит кетган тарафдан трактор тириллаши эшитилди. Чангалзор ичидан осмонга тутун буруқсиб келаверди. Кўп ўтмай, тракторнинг ўзи кўринди. Салдан сўнг, трактор кулга айланаётган гулхан олдига келиб тўхтади. Унда ривоят айтган йигит билан ўрта яшар бир одам бор эди. Тракторни кўрган Зебо билан Исмат изига қайтди. Ҳазрат Қораевич ҳам қайтиб келди. Ўрта яшар одам трактор орқасидаги ўроғлик симни олиб ёйя бошлади. Шунда, яқин келган Ҳазрат Қораевични кўриб, унга тикилиб қолди. Тикилиб турди-турди-да, симни яна ўради. Жойинга тахлаб қўйиб, кафтларини шимига артди.

— Машина шуникими? — деди.

Енида ҳайрон бўлиб турган йигит:

— Ҳа, ота, ҳа, — деди.

Бу вақт Зебо билан Исмат етиб келди. Тракторчи тракторига чиқиб ўтирди.

— Чиқ, тракторга! — деди ўғлига.

Ўғли ҳайрон бўлиб отасига, сўнг Зебо билан Исматга, Ҳазрат Қораевичга қаради. Кейин трактор олдига борди:

— Ота, бу одам катта духтир...

— Сендан яхшироқ биламан унинг кимлигини. Чиқ, чиқ!

Ҳазрат Қораевич Қорасочнинг олдидан бир қадам бери келмади. Ерга қараб тураверди. Танидингми, дегандай кўз остидан Қорасочга қаради. Зебо билан Исмат нима гаплигига тушунмади. Зебо бориб дардингизни айтмайсизми, дегандай Ҳазрат Қораевичга қаради. Сўнг, нима бўлди ўзи, дегандай Исматга саволчан юзланди. Исмат елка қисди.

Ўғли энди отасига ялинганнамо тушинтира бошлади:

— Ота, менинг кўзимни шу духтир даволаган...

— Агар шу одам даволашини билганимда, кўзинг кўр бўлиб қолсаям касалхонага олиб бормас эдим!..

Зебо билан Исмат трактор шовқинидан ота билан ўғил яна нима ҳақда гаплашганини англаёлмади. Ҳазрат Қораевичнинг жойидан қимирламаётганини кўриб эса, у одатича ўзини яна катта оляпти, деб ўйлади. Исмат, Ҳазрат Қораевич учун тракторчига эланди:

— И-и-илтимос, бо-о-ош врачимизнинг ма-а-шиннаси...

Тракторчи қўл силтади:

— Э-э-э, бошлиқларинг шу бўлгандан кейин, сенлар ким бўлардинг!..

Исмат нима дейишини билмай анграйиб, Зебонинг олдига борди. Тракторчи энди ўғлига дўқ, урди:

— Чиқасанми-йўқми? Чиқ дейман!

Ўғли бошқа гап қайтармай, тракторга чиқди. Трактор кескин жойидан жилди.

Зебо билан Исмат улар ўртасида қачонлардир нималардир содир бўлганини англади. Лекин нималигини сўрашга ботинишолмади. Чунки, Ҳазрат Қораевич билан Қорасоч бениҳоя бир ғариб вазиятда, мунгли алфозда тек қотишган эдики, шу тобда ҳатто улар олда қаттиқроқ йўталиш ҳам ноқулай эди.

Ниҳоят, Зебо билан Исмат ўз машиналарида марказга бориб, бирор трактор ёки юк машинаси юборишларини айтди. Нарсаларини йиғиштириб, йўлга тушишди.

Қорасоч... дoston эшитгандан буён мулзам бўлиб ўтирган Қорасоч учун бу воқеа ўлганнинг устига тепган бўлди. Зебо билан Исматнинг ортидан қараб қолди. Сўнг, бармоғидаги узукни торта бошлади. Узук

силжимай, бармоғининг эти бўғинига йиғилиб кела-
верди. Астойдил уриниб, узук қисган этни ёйди. Ни-
ҳоят, узукни суғуриб олди. Уни Ҳазрат Қораевичнинг
олдига отди. Ўрнидан туриб, Зебонинг изидан борди.

Ҳазрат Қораевич уни йўлдан қайтаришга уринмади.
Биладики, Қорасоч энди қайтмайди. Зўрлик билан уш-
лаб қолишга эса Зебодан ҳайиқди.

Қорасоч Зеболарнинг машинасига чиқиб олди. Йўл-
да миқ этмади.

Кейин... Қорасоч шу кундан бошлаб касалхонага
қадам босмади.

МУНДАРИЖА

Неваралар	3
Катталар ўйини	8
Бегоналар йўқ	12
Гулхан атрофида ўтирганлар	19

На узбекском языке

Для детей старшего школьного возраста

ЗОИР МАМАДЖАНОВ

ЛЮДИ У КОСТРА

Рассказы

Тақризчи *Ф. Райҳонов*

Редактор *Н. Қиличев*

Рассом *В. Лебедев*

Расмлар редактори *М. Карпузас*

Техн. редактор *Н. Сейдуалиева*

Корректор *О. Турдибекова*

ИБ № 3619

Босмахонага берилди 05. 08. 86. Босишга рухсат этилди 04. 03. 87.
Р 03035. Формати 70x108|32. Босмахона қоғози № 2. Адабий гарнитура.
Юқори босма. Шартли босма л. 2,80. Шартли кр.-оттиск 3.15. Нашр л.
2,58. Тиражи 15000. Заказ № 42. Баҳоси 10 т. Шартнома 62-86.

Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 700129. Тошкент,
Навоний кўчаси 30.

Ўзбекистон ССР нашриётлар, полиграфия ва китоб савдоси ишлари
Давлат комитети Бекобод шаҳар босмахонаси.

Мамажонов, Зоир.

Гулхан атрофида ўтирганлар: Ҳикоялар: (Катта ёшдаги болалар учун). — Т.: Адабиёт ва санъат нашриёти, 1987. — 64 б.

Зоир Мамажонов ҳикояларининг қаҳрамонлари замондош ешларимиздир. Уларнинг алоҳида самимият билан тасвирланган кечмишлари ҳар бир китобхонни эратнги кун ҳақида ўйлашга чорлаб туради.

Мамаджанов, Зоир. Люди у костра: Рассказы.

Уз 2